

BU

ROMANLAR

HEP

BÖYLE

**ROMAN
GENÇLERİN
EĞİTİMDE VE
İSTİHDAMDA
YAŞADIKLARI
AYRIMCILIK**

İSTANBUL 2022

SIFIR AYRIM CILIK

KÜNYE
HAZIRLAYANLAR

HATİCE ÇETİNKAYA & HAMİT LEVENT EVCİ

TASARIM
DAMLA PİNÇE

EKİM 2022

Bu yayın, Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir. Bu yayının içeriğinden yalnızca Sıfır Ayrımcılık Derneği sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	4
KISALTMALAR	5
YÖNETİCİ ÖZETİ	6
GİRİŞ	8
MEVCUT DURUM	9
YÖNTEM	13
Anket Çalışması	13
Derinlemesine Görüşmeler	13
Sınırlılıklar	14
EĞİTİM VE ÇALIŞMA ORTAMLARINDA ROMAN GENÇLERİN YAŞADIKLARI AYRIMCILIK	15
EĞİTİM ORTAMLARINDA AYRIMCILIĞA DAİR BULGULAR	16
Roman Gençlerin Eğitime Erişimi ve Ayrımcılık İlişkisi	17
Okulu Bırakma Nedenleri ve Ayrımcılık İlişkisi	19
Yaşam Alanı ve Sahip Olunan Ekipmanlar	20
Ayrı Tutma Uygulamaları	21
Eğitim Ortamlarında Ayrımcılık Vakaları	21
Ayrımcılığa Maruz Kalan Gençlerin İzledikleri Yollar	24
İSTİHDAM ORTAMLARINDA AYRIMCILIĞA DAİR BULGULAR	25
İstihdama Erişim ve Ayrımcılıkla İlişkisi	25
Çalışma Şartları ve Ayrımcılıkla İlişkisi	26
Çalışma Ortamlarında Ayrımcılık	27
İki Büyük Parantez: Genç Yoksulluğu ve Genç Roman Kadınlar	31
Genç Yoksulluğu ve Ayrımcılıkla İlişkisi	31
Roman Genç Kadınlar: Eğitim, İstihdam ve Çoklu Ayrımcılık	31
SONUÇ VE TAVSİYELER	33
Ayrımcılığa Dair Sonuçlar ve Tavsiyeler	33
Eğitim Ortamlarında Ayrımcılığa Dair Sonuçlar ve Tavsiyeler	34
Çalışma Ortamlarında Ayrımcılığa Dair Sonuçlar ve Tavsiyeler	35
Kesişimsel Konular	36
Gençlere ve Gençlik Politikalarına Dair Diğer Sonuçlar ve Tavsiyeler	37
KAYNAKÇA	38
EKLER	41
EK - 1: Anket Çalışması	41
EK - 2: Derinlemesine Görüşme Soruları	41
EK - 3: Uluslararası Mekanizmalar ve Roman Gençler	41

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ASHK	Avrupa Sosyal Haklar Komitesi
BM	Birleşmiş Milletler
CEDAW	Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
ÇHK	Çocuk Hakları Komitesi
ÇHS	Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DYİHKİ	Derin Yoksulluk ve İnsan Hakları Kılavuz İlkeleri
ECRI	Avrupa Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Komisyon
EĞİTİM-SEN	Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası
ERRC	Avrupa Roman Hakları Merkezi
ESKHS	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
IAOKK	Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi
IAOKS	Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
İHK	İnsan Hakları Komitesi
İLO	Uluslararası Çalışma Örgütü
KDD	Kamu Denetçiliği Kurumu
RODA	Roman Diyalog Ağı
STÖ	Sivil Toplum Örgütü
TCK	Türk Ceza Kanunu
TİHEK	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kanunu
TİHEK	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

YÖNETİCİ

ÖZETİ

Türkiye’de, Roman Sivil Toplum alanında, Roman Haklarına dair farklılaşan ihtiyaçlar bağlamında yıllardır birçok çalışma hayata geçiriliyor. Ancak bütün bu çabalara rağmen Romanların öncelikli ve acil ihtiyaçları yıllardır karşılanamıyor. İhtiyaç hiyerarşisinde daha öncelikli olduğu için yoksulluk ve barınma konuları ve ilişkili olarak eğitim ve istihdam konuları çalışmaların büyük bir yoğunluğunu oluşturuyor. Bu çalışmaların olmasının kıymetiyle birlikte, Roman kimliğinin yanında başka bir kimlik daha taşıyan kişiler/gruplar daha zorlu hayatlar yaşıyorlar: Roman Kadınlar, Roman Çocuklar, Engelli Romanlar vd. Bu gruplardan bir tanesi de Roman Gençler! Roman gençler birçok sorunla mücadele ediyor. Romanlarla ilgili konuşulan bütün sorunlardan doğrudan etkileniyorlar. Ancak “genç” olma halleri çok fazla konuşulmadığı gibi, Roman Sivil Toplumunu içerisinde de gençler olarak yeterince karar mekanizmalarında yer alamayabiliyorlar, temsiliyetleri yeterince önemsenmeyebiliyor. Roman gençlerin, sırf genç oldukları için farklılaşan ihtiyaçlarıyla birlikte, bir de Roman oldukları için yaşadıkları hak ihlallerinin görünür kılınması hayata geçirilecek olan savunuculuk faaliyetleri açısından oldukça önemlidir.

Roman gençlerin yaşadıkları hak ihlalleri ve ayrımcılık ile ilgili bir insan hakları izleme raporu yazma fikri, “*Roman gençlerin haklarıyla ilgili ne tür çalışmalar yapabiliriz?* sorusu etrafında tartışma yürütürken, “*Biz bu sorunları yeterince biliyor muyuz?*”, “*Elimizde kanıta dayalı veri var mı?*”, “*Bu konuda detaylı veri toplayıp veya insan hakları izlemesi yaptık mı?*”, “*Yapacağımız savunuculuk faaliyetleri için dayanaklarımız neler?*” sorularının peşinden gittiğimizde ortaya çıktı. Bir diğer yandan Roman Sivil Toplumunun güçlenmesi, farklı savunuculuk enstrümanlarıyla da iç içe olmayı da gerektiriyor. İnsan Hakları İzleme Çalışması da bu enstrümanlardan bir tanesi. Dolayısıyla bu raporun hem Roman Sivil Toplumunun İnsan Hakları İzlemesi yapma konusunda kapasitesinin artması hem de yapılacak savunuculuk faaliyetleri için bir dayanak metin olarak düşünmek oldukça anlamlı olacaktır.

İnsan Hakları İzleme Çalışmasının, gençlik haklarının önemli bir kriteri olan “katılımcı” bir yaklaşımla hayata geçirmeye çalıştık. Etkiniz AB Programına başvuru yapmadan önce 8 Roman genç ile bir araya geldik ve Roman gençlerin sorunları üzerine konuştuk: eğitim, istihdam, ayrımcılık, barınma, katılım ve sosyalleşme en çok öne çıkan konulardan oldu! Bizler de bu bilgilerle, insan hakları izlemesini gençlerin en çok odaklandıkları iki alan olan eğitim ve istihdam ortamlarında yaşadıkları “ayrımcılık” odaklı insan hakları izleme temeline oturtmaya çalıştık. Raporun yazım sürecinde hem raporun konusu itibarıyla hem de izleme çalışmasının veri toplama sürecindeki sınırlılıklardan dolayı, birçok zorlukla karşılaştığımızı söylemek mümkün. Ancak bütün bu zorluklar hem bizler için oldukça anlamlı bir öğrenme süreci oldu hem de Roman gençlerin mücadelelerine daha iyi nasıl katkı sağlayabileceğimiz konusunda oldukça aydınlatıcı bir deneyimdi.

Elinizdeki rapor, 5 ana bölümden oluşuyor. **Birinci bölümde**, Türkiye’de Romanlara dair genel bilgiler; Romanların yaşadıkları derin yoksulluk ve sosyal dışlanmanın çerçevesi; AB uyum sürecinde Romanlarla ilgili atılan adımlar ve Türkiye’de Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Strateji Belgesi; son olarak da Gençler hakkında bilgiler içermektedir. Bu bölümde eğitim ve çalışma hakları ile ilgili dayanaklara yer verilmemiş, bu dayanaklar bulgularla birlikte üçüncü ve dördüncü bölümde yer almıştır. **İkinci bölümde**, insan hakları izleme çalışması kapsamında takip edilen yöntemler, veri toplama araçları ve sınırlılıklar paylaşılmıştır. Anket Çalışması ve Derinlemesine Görüşmeler ile toplamda 8 farklı ilden, 15-25 yaş arası 105 genç ile (97 anket, 8 derinlemesine görüşme) görüşülmüştür. İkinci bö-

lümde yer alan sınırlılıklar bölümü, raporun hazırlanma sürecinde dahi Roman gençlerin yaşadıkları sorunları ortaya koyması bakımından oldukça kıymetlidir. **Raporun üçüncü ve dördüncü bölümü**, yani Eğitim Ortamlarında Yaşanan Ayrımcılık ve Çalışma Ortamlarında Yaşanan Ayrımcılık bölümleri, elinizdeki raporun ana bölümleridir. Bu bölümde hem veri toplamada elde edilen bulgular hem de masa başı çalışma sürecinde toplanan bulgular birlikte analiz edilmiş, veri toplamada elde edilen verilerin neden Roman Gençlere Yönelik Ayrımcılık olduğu dayanaklarıyla birlikte aktarılmıştır. **Raporun son bölümü** ise, sonuç ve tavsiyeleri içermektedir. Sunulan tavsiyelerin, Roman gençlerle birlikte Roman gençler gibi görünmez gençlik gruplarına yönelik politika geliştirme süreçlerinde kullanılmasına yönelik gündem oluşturulması, savunuculuk çalışmaları yapılması oldukça önemlidir.

Sıfır Ayrımcılık Derneği olarak, bu rapordan sonraki temel hedefimiz, izleme raporunun da bir parçası olduğu savunuculuk stratejimiz doğrultusunda savunuculuk çalışmalarını büyütmek ve Roman gençlerin örgütlenme süreçlerine de katkı sağlamak olacak.

GİRİŞ

Sıfır Ayrımcılık Derneği, kurulduğu 2009 yılından bu yana Roman Toplulukların yaşadığı sorunların çözümüne katkı sunabilmek adına birçok savunuculuk faaliyeti yürütmüştür. Romanlar; birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de derin yoksulluk ve ayrımcılık nedeniyle toplumsal hayata yeterince katılamamakta, yaşanan dışlanma ve ayrımcılık birçok alanda (başta istihdam, eğitim, barınma ve sağlık alanlarında olmak üzere) hak ihlallerini maruz kalmakta ve dolayısıyla temel haklarına erişimde büyük sorunlar yaşamaktadır.

İnsanların eşit, adil ve onurlu bir yaşam sürmeleri için temel hak ve özgürlükler ulusal ve uluslararası hukukta düzenlemiştir. Türkiye’nin de taraf olduğu uluslararası sözleşmeler insan haklarını korumakta, güçlendirmekte ve taraf devletlerin sorumluluklarını belirlemektedir. Bu raporun odak noktalarından biri olan Ayrımcılık Yasağı da uluslararası hukukta yer alan temel düzenlemelerden biridir.

Yaşanan sorunlarla ilgili sürdürülebilir ulusal politikaların olmayışı, ayrımcılığı yasaklayan ulusal ve uluslararası mevzuatın yetersizliği ve uygulamada yaşanan sorunlar, yaşanan ayrımcılığın ispatının zor oluşu, hakların ve var olan şikayet mekanizmalarının Romanlar tarafından bilinmiyor oluşu ise, yaşanan ihlallerin derinleşmesine ve sürekli hale gelmesine neden olmaktadır. Yoksulluğun her geçen gün daha da derinleşmesi de haklara erişimi daha da güçleştirmektedir. Tüm bu sorunların ortasında Roman kimliğinin yanında dezavantajlı olarak tanımlanabilecek ikinci bir kimliğe sahip olan gruplar (kadınlar, çocuklar, gençler, engelliler, LGBTI+ romanlar) çoklu ayrımcılığa maruz kalmaktadır.

Son yıllarda Roman sivil toplum kuruluşu sayısı dikkat çekici oranda artmıştır ancak Roman topluluklarının (Roman, Dom, Lom ve Abdal) yaşadığı hak ihlalleriyle, özellikle de Roman gençlerin yaşadığı hak ihlalleriyle ilgili düzenli izleme yapan bir sivil toplum örgütü yoktur. Ülkemizde Roman gençlerin yaşadığı hak ihlallerine odaklanmış kapsamlı bir insan hakları izlemesi de henüz yapılmamıştır. Sıfır Ayrımcılık Derneği, bu önemli eksiklikten yola çıkılarak Roman gençlere yönelik bir insan hakları izlemesi gerçekleştirilmeye karar vermiş ve Etkiniz Avrupa Birliği Programı desteği ile bu izleme çalışmasını hayata geçirmiştir.

Bu izleme raporu, Roman gençlerin kimliklerinden kaynaklı eğitimde ve istihdamda yaşadıkları ayrımcılık, maruz kaldıkları nefret söylemleri ve sosyal dışlanma tespit etmeyi, görünür kılmayı ve savunuculuk çalışmaları için dayanak oluşturmayı hedeflemektedir. Eğitim ve İstihdam alanlarında ayrımcılıkla mücadele için bir dizi somut öneriyi de içeren raporun, Roman gençler ve benzeri sorunlarla mücadele eden gençlik grupları başta olmak üzere, insan hakları mücadelelerine katkı sağlamasını umut ediyoruz.

Teşekkürler!

İzleme çalışması sürecinde desteklerini esirgemeyen Edirne Roman Gençlik Derneği, Edirne Uzunköprü Aşçıoğlu Roman Gençlik Derneği, Diyarbakır Domlar ve Romanlar Kültür Dayanışma ve Gençlik Spor Kulübü Derneği, Diyarbakır Göçebe Domlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Gaziantep Abdallar Yardımlaşma ve Kültür Derneği, Hatay Roman Abdal ve Domlar Birliği Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul Anadolu Yakası Romanlar Federasyonu, İzmir Tire Romanları Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Romani Godi, Sulukule Gönüllüleri Derneği ve de Etkiniz AB Programı Ekibine;

Ayrıca; Ali Can Aksoy, Adile Karabulut, Aytül Özcan, Bahar Çelik, Bahar Katıksız, Birgül Kalıp, Duygu Aşık, Duygu İspir, Onur Akakoğlu, Onur Kalıp, Soner Durmuş ve Tugay Aslım’a **çok teşekkür ederiz...**

MEVCUT DURUM

İzleme çalışması, Türkiye’de Roman Gençlerin Eğitim ve İstihdamda yaşadıkları ayrımcılık odağında hazırlanmıştır. Roman gençlere, özelinde de yaşadıkları ayrımcılığa dair yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla bu çalışmanın temel amaçlarından biri de bu konuyu görünür kılmaktır. Rapor kapsamında mevcut durumu ortaya koyarken “Romanlara yönelik ayrımcılık”, “Romanlara yönelik hak ihlalleri ve ayrımcılıkla ilişkisi”, “gençlerin yaşadıkları ayrımcılık”, “Roman gençlerin yaşadıkları ayrımcılık”, “Roman gençlerin eğitim ortamlarında yaşadıkları ayrımcılık”, “Roman gençlerin istihdam ortamlarında yaşadıkları ayrımcılık” ve “Romanlara yönelik nefret söylemleri” odaklarında mevcut durum analizi yapılmıştır. Bu bağlamda Türkiye’nin ulusal hukuk ve koruma mekanizmalarıyla birlikte uluslararası hukuk ve koruma mekanizmaları taranmıştır.

Saha araştırmasında ve masa başı çalışmada elde edilen bulgular eğitim ve istihdam ortamlarındaki ayrımcılık yasağı ihlallerini ortaya koymak için birlikte tartışılmıştır. Ancak bu tartışmalar öncesinde, raporun diğer bölümlerine zemin oluşturması niyetiyle *Derin Yoksullukla ilişkili olarak Türkiye’de yaşayan Roman Toplulukları hakkında genel bilgi, AB üyeliği yolunda Türkiye Devleti’nin attığı adımlar ve Roman Vatandaşlara Yönelik Stratejik Eylem Planı ve Gençler hakkındaki bilgilere yer verilmiştir.*

Türkiye’de Yaşayan Romanlar Hakkında¹

Romanlar, Türkiye’de **derin yoksulluk ve sosyal dışlanmayı** derinden yaşayan grupların başında gelmektedir. Farklı kaynaklara göre Türkiye’de yaşayan Romanların nüfusunun 2 milyon ile 5 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir.² **Avrupa İrkçilik ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Komisyon (ECRI)**’ye göre ise Türkiye’de yaşayan Romanların nüfusu 2.750,00’dir.³

Üç ana Roman (Çingene) grubu olan Romanlar, Domlar ve Lomlar’ın bir arada yaşadığı tek ülke Türkiye’dir. Bu üç ana Roman grubuna dahil olmamakla birlikte toplumda Çingene olarak adlandırılan başka bir grup ise Abdallardır.

Türkiye’de Romanların yaşadığı **derin yoksulluk** Romanların toplumsal, kültürel, sosyal, ekonomik ve politik yaşama eşit ve özgür yurttaşlar olarak katılımının önündeki en büyük engellerden biridir. Derin yoksulluk, eğitim ve çalışma haklarına erişememe, ayrımcılık ve onurlu bir yaşam sürme arasında ciddi bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu ilişkiyi en iyi şekilde özetleyenlerden birisi Birleşmiş Milletler Bağımsız İnsan Hakları Uzmanlarından Magdalena Sepúlveda Carmona’dır. 2010 yılında **İnsan Hakları Konseyine sunduğu Aşırı Yoksulluk ve İnsan Haklarına İlişkin Taslak Kılavuz İlkeler Hakkında Rapor’un 15. Maddesinde** şu ifadeler yer alır: “İnsan hakları ve aşırı yoksulluk en az üç şekilde bağlantılıdır: (a) yoksulluk insan hakları ihlallerinin hem nedeni hem de sonucu olabilir; (b) tüm insan haklarının gerçekleştirilmesi ve aşırı yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik çabalar birbirini karşılıklı olarak güçlendirmektedir; (c) insan hakları normları ve ilkeleri, yoksulluğun azaltılması ve/veya ortadan kaldırılması için çerçeve sağlar.”⁴

2012 yılında İnsan Hakları Konseyi’nin 21/11 sayılı kararıyla kabul edilen **Derin Yoksulluk ve İnsan Hakları Kılavuz İlkeleri (DYİHKİ)’nde ise** “Hayatlarını derin yoksulluk içinde sürdüren insanlar, birbirlerini karşılıklı olarak pekiştiren güçsüzlük, damgalama, ayrımcılık, dışlama ve maddi yok-

¹ Raporu genel olarak Roman ifadesi, tüm Roman grupları temsil etmek üzere kullanılacaktır. Uluslararası Hukuk’ta hem “Roma/Roma Community” hem de “Gypsy” ifadeleri yer almaktadır. Türkiye’de de hem Roman hem Çingene ifadelerini kullanan Romanlar vardır. Bununla birlikte “Gurbat”, “Aşiret” vb. ifadelerle rastlanmaktadır. Ancak çalışma kapsamında görüşmeler gerçekleştirilirken, gençlerin önemli bir bölümünün başta “Çingene” olmak üzere “Gurbat”, “Aşiret” ifadelerine mesafeli oldukları, toplum tarafından bu kelimelere yüklenen olumsuz yargıdan dolayı tercih etmedikleri anlaşılmıştır.

² Ulaş Karan, Görmezlikten Geline Eşitsizlik: Türkiye’de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi Raporu, Minority Rights Group International & Sıfır Ayrımcılık Derneği, 2017

³ ECRI, 4. Türkiye Raporu, 2011, para. 83

⁴ Magdalena Sepúlveda Carmona, Aşırı Yoksulluk ve İnsan Haklarına İlişkin Taslak Kılavuz İlkeler Hakkında Rapor, A/ HRC/15/41, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/153/04/PDF/G1015304.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 08.10.2022)

sunluk sorunlarının oluşturduğu bir kısır döngü içinde yaşar” ifadesi yer almaktadır ve Özel Haklar bağlamında “çalışma hakkı ve çalışma hayatına ilişkin haklar”, “sosyal güvenlik hakkı” ve “eğitim hakkı” özel olarak tanımlanmıştır.⁵ Dolayısıyla Romanların büyük çoğunluğunun **yıllardır maruz kaldıkları derin yoksulluktan kaynaklı olarak eğitim ve çalışma ortamlarında ayrımcılığa uğradıkları ve/veya eğitim ve istihdam ortamlarında ayrımcılığa maruz kaldıkları için de derin yoksulluk hallerinin devam edebileceği** ihtimali düşük olmayan ve üzerine çalışılması gereken bir insan hakları meselesidir. Dolayısıyla bu rapor okunurken, Roman gençlerin eğitim ve istihdama erişimi ve bu ortamlarda maruz kaldıkları ayrımcılık mutlak suretle derin yoksullukla birlikte düşünülmelidir.⁶

AB Üyeliği Yolunda Romanlarla İlgili Atılan Adımlar ve Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Strateji Belgesi

Türkiye’de Romanların durumunu iyileştirmeye yönelik ilk adım Aralık 2009’da atılmış ve Devlet Bakanı Faruk Çelik’in öncülüğünde, Roman sivil toplum örgütlerinin katılımı ile “Roman Çalıştay” gerçekleştirilmiştir.⁷ Mart 2010’da ise, İstanbul’da binlerce kişinin katılımı ile “Roman Buluşması” gerçekleştirilmiş ve Romanların durumunun iyileştirilmesi için alınacak önlemler kamuoyuna duyurulmuştur.⁸

2011 yılında AB Komisyonu, **Ulusal Roman Entegrasyon Stratejileri AB Çerçevesini** kabul etmiştir. AB Roman Çerçevesi kapsamında AB üyesi ve adaylık sürecinde olan ülkelerden Roman Strateji Belgeleri hazırlamaları istenmiştir. Türkiye’de de 2013 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından Roman Strateji ve Eylem Planı hazırlanmaya başlanmış, 27 Nisan 2016 tarihinde **Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Strateji Belgesi (2016-2021)** ve **Birinci Aşama Eylem Planı (2016-2018)** yayınlamıştır. Mart 2018 tarihinden itibaren ise, II. Aşama Eylem Planı hazırlık çalışmalarına başlanmış ve **II. Aşama Eylem Planı (2019-2021)** yayınlanmıştır. Bu belgede Roman Çocuklar/Gençler ile ilgili ifadeler şu şekildedir:

Öncelikli Alan olan Eğitim başlığı altında, *“Stratejik Amaç: Tüm Roman çocuklar için eğitimde eşit fırsatlara ve kaliteli eğitim hizmetlerine erişiminin ve Roman gençlerin en az zorunlu eğitimlerini başarıyla tamamlamalarının sağlanması.”*

Öncelikli Alan olan İstihdam başlığı altındaki bir Stratejik Amaç’ın alt hedefi olarak, *“Stratejik Hedef: Çocuk işçiliğini önlemek ve çocukları/gençleri eğitime ve bilgilerini, kabiliyetlerini geliştirecek etkinliklere yönlendirmek üzere gerekli tedbirler alınacaktır.”⁹*

2021 yılında strateji belgesi ve eylem planlarının uygulama dönemi sona ermiş ancak yaşanan sorunların çözümü yönünde önemli adımlar kaydedilmemiş, uzun vadeli politikalar oluşturulmamıştır.¹⁰ Bu konuda **2021 AB İlerleme Raporunda** da *“Türkiye’nin ilk Ulusal Roman Stratejisi’nin süresi 2021’de sona erecektir ve Strateji şu ana kadar sınırlı sonuçlar vermiştir. Yeni bir ulusal strateji henüz kabul edilmemiştir. Yetkililer, Strateji’nin uygulanmasının izlenmesi ve değerlendirilmesinin güçlendirilmesi için tedbirler almıştır ancak genel olarak, Roman topluluğu ve bağımsız sivil toplum sistematik ve şeffaf bir şekilde sürece dâhil edilmemiştir. Roman vatandaşlara yönelik sektörel stratejiler bulunmamaktadır”* ifadeleri bu tespiti desteklemektedir.¹¹ Eylül 2022’de ise Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Roman Vatandaşlara Yönelik Yeni Strateji Belgesi ve

5 İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Derin Yoksulluk ve İnsan Hakları Kılavuz İlkeleri <https://derinyoksullukagi.org/wp-content/uploads/2021/05/Guiding-Principles-on-Extreme-Poverty-and-Human-Rights-TR.pdf> (Erişim Tarihi: 25.09.2022)

6 Derin yoksulluktan sayıları az da olsa etkilenmeyen Romanlar olduğu da bilinmektedir. Ancak Romanların “genellikle” derin yoksullukla karşı karşıya olduklarını; ayrıca ekonomik durumları ne olursa olsun, etnik kimliğe dayalı ayrımcılıkla ve dolayısıyla sosyal dışlanmayla karşı karşıya olduklarını unutmamak önemlidir.

7 Roman Çalıştay Raporu, T24 Haber Sitesi, 1 Mart 2010, <https://t24.com.tr/haber/roman-calistayi-raporu,71526> (Erişim Tarihi: 09.09.2022)

8 Ulaş Karan, Görmezlikten Geline Eşitsizlik: Türkiye’de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi Raporu, Minority Rights Group International & Sıfır Ayrımcılık Derneği, 2017

9 Roman Vatandaşlara Yönelik Stratejik Plan 2016 – 2021, http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/wZY-tU+Roman_Vatandaslara_Yonelik_Strateji_Belgesi_2016-2021_.pdf (Erişim Tarihi: 18.09.2022)

10 Erencan Çekiç, Roman eylem planları için süre doldu ama sorunlar bitmedi, <https://m.bianet.org/bianet/toplum/244142-roman-eylem-planlari-icin-sure-doldu-ama-sorunlar-bitmedi> (Erişim Tarihi: 09.09.2022)

11 AB İlerleme Raporu, https://ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2021_turkiye_raporu_tr.pdf (Erişim Tarihi: 18.09.2022)

Eylem Planı (2022-2030) için hazırlıkların sürdüğünü açıklamıştır.¹² Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığından yapılan yazılı açıklamaya göre, hedefleri belirlenen yeni Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nın 2022 sonunda kamuoyu ile paylaşılması planlanmaktadır.¹³

Gençler Hakkında

Türkiye'de "gençlik" bir bütün olarak ele alındığında, ortaklaşan ve farklılaşan ihtiyaçlarının olduğu görülmektedir. Gençlik, heterojen bir gruptur ve birçok farklı kategorizasyon yapılmaktadır. En çok görülen kategorizasyonlardan biri yaş üzerinden yapılmaktadır. Farklı kaynaklarda gençler 15 – 24, 17 – 25, 15 – 29, 15 – 34 yaşları arasında ifade edilmiştir. Gençler ile ilgili bir yaş aralığı belirlemenin avantajları ve dezavantajları vardır. Gençlere yönelik hizmet ve politikaların oluşturulması sürecinde hizmet götürülecek kişi sayısını bilinmesi önemlidir. Ancak bir yandan da yaş kategorizasyonu gençlik döneminde olan bazı gençleri dışarıda bırakabildiği için, dikkat edilmesi gereken bir durumdur. İzleme çalışması kapsamında, Roman gençlerde "erken yaşta evlilikler" olması temel sorunsalı ve çalışmanın kapsamının daraltılması gayesi bağlamında 15 – 24 yaş (25 yaş da dahil edilmiştir) arası gençlere odaklanılmıştır.¹⁴

Türkiye'de bilinen bir gençlik politikası yoktur. Bir gençlik politikasının olmaması, hal-i hazırda kesişimsel olarak hak ihlaline maruz kalan gençler üzerine de konuşmayı geciktirmektedir. Türkiye Cumhuriyeti anayasasında doğrudan gençlerle ilgili tek bir¹⁵ ana madde bulunmaktadır: 58. Madde - Gençlerin Korunması.¹⁶

Devlet, İstiklal ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır. Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.

Türkiye'de gençlerin ihtiyaçları üzerine düşünülecek alanlar **eğitim, barınma, istihdam, güvenlik, sağlık, göç ve katılım** konularıdır. Gençler sadece genç olmalarından kaynaklı ayrımcılığa maruz kalabilecekleri gibi, sahip oldukları ikinci bir kimlikten kaynaklı olarak da ayrımcılığa maruz kalabilirler. Bu raporun odağında da olduğu gibi "Genç Romanlar", "Genç Roman Kadınlar" gibi hem genç kimliğinden hem de sahip olduğu diğer kimliklerden kaynaklı olarak risk altında olan gruplara örnekler verilebilir. Bu noktada üzerinde durulması gereken bir diğer kavram **görünmez gençler**¹⁷ kavramıdır. Roman gençler de görünmez gençlik gruplarından biridir.

11. Kalkınma Planı'nın¹⁸ Çocuk ve Gençlik Çalışma Gruplarından çıkan hedefler eğitim ve istihdam odağında birçok hedeften bahsetmektedir. Raporun, Sonuç ve Öneriler kısmında bu hedeflere de atıfta bulunmaktadır.

¹² Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'ndan Roman Vatandaşlara Yönelik Yeni Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2022-2030) <https://www.aile.gov.tr/haberler/aile-ve-sosyal-hizmetler-bakanligindan-roman-vatandaslara-yonelik-yeni-strateji-belgesi-ve-eylem-planı/> (Erişim Tarihi: 09.09.2022)

¹³ Yeşim Sert Karaaslan, Roman vatandaşlara yönelik eylem planının hedefleri belirlendi, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/roman-vatandaslara-yonelik-eylem-planinin-hedefleri-belirlendi/2674217#> (Erişim Tarihi: 09.09.2022)

¹⁴ Bu noktada altı çizilmesi gereken en önemli noktalardan biri de 15-18 yaş arasında sosyal olarak "gençler" diye adlandırılan grubun, hukuki olarak "çocuk" olmalarıdır. Dolayısıyla, ilgili grup özelinde Çocuk Hakları Sözleşmesi ve ilişkili insan hakları sözleşmelerine referanslar verilecektir. Bir diğer yandan, 19-24 yaş arasındaki gençlerin de çocukluk dönemine dair anlatıları vardır ve çocukluk döneminde yaşanan hak ihlalleri ve ayrımcı tutum/eylemler hayatlarının tamamını etkilemektedir.

¹⁵ 59. Madde ise, spor ile ilişkidir; ve gençler politika düzeyinde genellikle sporla birlikte anılmaktadır. Gençlik ve Spor Bakanlığının olması da bunun bir sonucudur. Spor yoluyla, gençlerin kötü alışkanlıklardan korunması temel bir politikadır. Ancak 59. Maddede özellikle "gençler" vurgusu yapılmamaktadır.

¹⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=58 (Erişim Tarihi:06.06.2022)

¹⁷ "Görünmeyen Gençler" daha çok NEET (eğitimde ve istihdamda olmayan gençler) olarak tanımlanmıyor olsa da ceza infaz kurumlarında kalan gençler, roman gençler, engelli gençler, sokakta yaşayan gençler, kayıtsız gençler, genç mülteciler ve göçmenler vb. de görünmeyen gençlik kategorisine girmektedir. Görünmeyen Gençler, araştırmalara daha az konu olan, politika metinlerinde az söz edilen veya hiç söz edilmeyen ve medyada kendilerinden hiç veya nadiren söz edilen gençlik grupları olarak tanımlanabilir.

¹⁸ 11. Kalkınma Planı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf (Erişim Tarihi: 01.09.2022)

3289 Gençlik ve Spor Hizmetleri Kanunu, 1986 yılında çıkarılmıştır. Bu Kanun'da gençlerin hakları ile ilgili kısımlar oldukça cılızdır ve spor odaklı bir kanundur.¹⁹ Gençlerin, spor aracılığıyla toplumsal katılımlarının öngörüldüğü bir ulus-devlet inşasının, bir devlet politikası olduğu düşünüldüğünde bu durum şaşırtıcı değildir. **2013 yılında Ulusal Gençlik ve Spor Politikaları Belgesi** hazırlanmıştır. Bu belgede “dezavantajlı gençler” ifadesi ilk defa kullanılmıştır. Politika Belgesinin temel ilke ve değerlerinden biri “dezavantajlı gençlere öncelik sağlamak” olarak belirlenmiştir. Belgenin ana bölümlerinden biri ise, dezavantajlı gençlerin sosyal içerilmeleri ve politika önerileri hakkındadır. Bu belgede “etnik kökenden kaynaklı ayrımcılığa uğrayan gençlere” referans verilmemiş olsa da diğer referansların bir bölümü Roman gençlerin de kesişebileceği alanlardan bazılarını oluşturmaktadır.²⁰

¹⁹ Gençlik ve Spor Hizmetleri Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3289&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 25.09.2022)

²⁰ Ulusal Gençlik ve Spor Politikası Belgesi, https://gsb.gov.tr/dosyalar/mevzuatlar/ulusal_genclik_ve_spor_politikasi.pdf (Erişim Tarihi: 30.09.2022)

YÖNTEM

İnsan Hakları izleme çalışması öncelikli olarak hedef kitlenin katıldığı bir danışma toplantısı ile başlamıştır. Farklı şehirlerden 18-30 yaş arası 8 Roman gencin katıldığı Danışma Toplantısında, Türkiye’de Roman Gençlerin ihtiyaçları ve karşılaştıkları sorunlar insan hakları ve gençlik hakları çerçevesinde tartışılmıştır. Bu toplantıda gençler tarafından ortaya konan sorunlar ile araştırma çerçevesi hazırlanmıştır. Araştırmada veri toplamak için iki veri toplama aracı kullanılmıştır: Anket Çalışması ve Derinlemesine Görüşmeler.

Anket Çalışması

Anket çalışması likert tip sorular, çoktan seçmeli sorular ve açık uçlu sorular olmak üzere 42 sorudan oluşmaktadır ve ankete raporun Ekler kısmında bulunan QR Kod ile ulaşılabilir.

Anket hazırlandıktan sonra deneme anketleri yapılmış, soruların anlaşılabilirliği, kapsayıcılığı ve farklı ihtiyaçları olan gençler için uygunluğu test edilmiştir. Bu deneme anketlerinden sonra anketler son haline getirilmiş ve 8 şehirdeki Roman Topluluklarından (**Abdal, Dom, Lom, Roman**) Gençlerle uygulanmıştır. Anket çalışmaları raporun kısıtlılıklar bölümünde de belirtilecek sebeplerden kaynaklı olarak genellikle telefon aracılığıyla yapılmıştır. Çok az sayıda anket ise, online görüşme veya yüz yüze yapılmıştır. Çalışma kapsamında toplamda 97 görüşme analiz sürecine dahil edilmiştir. Anket çalışmasına katılan görüşmecilere dair diğer notlar şu şekildedir:

- **8 farklı ilden** (Diyarbakır, Edirne, Hatay, İstanbul ve İzmir’den 16 genç, Gaziantep’ten 10 genç, Uşak’tan 6 genç ve Artvin’den de 1 genç) **18-25 yaş arası gençler** ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.
- Görüşmeye katılan gençlerin **39’unu cinsiyetini kadın, 58’i ise erkek** olarak tanımlamaktadır.
- Görüşme yapılan gençlerin **47’si kendini Roman, 22’si kendini Abdal, 22’si kendini Dom ve 6’sı kendini Lom** olarak tanımlamaktadır.
- Çalışmaya katılan gençler 15 – 25 yaş aralığındadır. **42 genç, 18 yaşından küçüktür ve yasal olarak çocuktur.**
- Gençlerin 76’sı bekar olduğunu belirtmişken, 2’si boşandığını ifade etmiştir. Toplamda 19 genç evlidir; bu evliliklerin 8’i dini nikah ve 11’i resmi nikahtır. **Evli olan veya boşanan gençlerin ilk evlilik yaşları 15’ten başlamaktadır. Toplam 10 genç, 18 veya 18 yaşından daha küçük yaşta evlendirilmiştir.**

Derinlemesine Görüşmeler

Derinlemesine görüşme soruları demografik sorular ve açık uçlu sorulardan oluşmaktadır ve derinlemesine görüşme sorularına bu raporun Ekler kısmında bulunan QR Kod ile ulaşılabilir.

Görüşmecilerin 5’i kadın/kız çocuğu, 3’i erkek/oğlan çocuğu olmak üzere 8 genç ile görüşülmüştür. Bu görüşmelerden 2 tanesi telefonda, 5 tanesi online/görüntülü ve 1 tanesi ise yüz yüze olarak gerçekleştirilmiştir. 8 görüşmeciden 7’si daha önce anket yapılan gençler içinden seçilmiştir. 15-18 yaş grubu de çalışma kapsamında ulaşılan gruplardandır. Çocuk Hakları bağlamında da kesişimsel olarak ele alınacak olan katılımcılar ile ilgili olarak yapılan görüşmelerin daha etkili olabilmesi için, Sulukule Gönüllüleri Derneği desteğiyle bir çocuk ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Derinlemesine görüşmecilere dair diğer notlar, şu şekildedir:

- Yapılan görüşmelerde her **Roman Grubunun temsil edilmesine dikkat edilmiştir.** 3 Roman, 2 Dom, 2 Lom, 1 Abdal gençle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.
- Derinlemesine görüşmelerde **her yaş grubunu temsilen** genç ve çocukların yer almasına dikkat edilmiştir. 15-17 yaş grubundan 2, 18-21 yaş grubundan 2, 22-25 yaş grubundan ise 4 kişi ile görüşmeler yapılmıştır.

- Derinlemesine görüşmelerde **farklı eğitim düzeylerinden** gençlerle görüşülmüştür. Görüşülen kişilerin 3'ü Üniversite Mezunu, 1'i Üniversite Öğrencisi, 1'i İlkokul Mezunu, 2'si Ortaokul Terk ve biri ise Ortaokul Mezunudur.
- Derinlemesine görüşmelerde **farklı medeni durum** da temsil edilmiştir. Görüşmecilerden 2'si evli, 6'sı ise bekarlıdır.
- Derinlemesine görüşmelerdeki **gençlerin çalışma durumları** da farklıdır. Çalışmayan görüşmeci sayısı 3, çalışan ise 7'dir. Çalışma halleri de farklılıklar içermektedir.

Sınırlılıklar

Araştırmanın sınırlılıkları, sadece bir araştırmanın sınırlılıklarından öte Roman gençlerin yaşadıkları ayrımcılık korkusu, yoğun çalışma saatleri, teknolojik ekipmanlara sahip olamama, barınma ve/veya kalabalık aile ile kısıtlı yerde yaşama zorlukları, umutsuzluk gibi mevcut durum özelliklerini de ortaya koymasından önemlidir. Araştırmanın sınırlılıkları şöyledir:

- **Kimliğini gizleme isteği ve ifşa olma korkusundan** kaynaklı olarak çalışmaya katılmak istemeyen veya sonradan vazgeçen bir çok Roman genç olmuştur (özellikle Lomlar gibi daha kapalı yaşayan Roman Topluluklarında bu durum daha fazla olabilmektedir);
- **Yoğun çalışma saatlerinden** veya son anda değişen çalışma şekillerinden kaynaklı Roman gençler görüşmelere katılamamış veya katılımları için birden çok kere görüşme organizasyonu yapılmıştır,
- **Pandemi koşulları** göz önünde bulundurularak görüşmelerin online veya telefonda yapılmasına karar verilmiş ancak bu durum çalışma açısından başka bir kısıt oluşturmuştur, görüşmeci ile güven ilişkisi kurmak yüz yüze görüşmelerde olduğu kadar kolay olmamıştır;
- **İnternet bağlantısına ve/veya görüntülü görüşme yapacak ekipmana sahip olmamak** bir diğer sınırlılıktır: bir genç ile telefonla görüşülmüş, bir genç ile de online/görüntülü başlayan konuşma telefonda tamamlanabilmiştir;
- **Kalabalık ailelerde ve kısıtlı alanı olan yaşam alanlarında** görüntülü/sesli görüşme yaparken, diğer aile üyelerinin de aynı ortamda bulunmasından kaynaklı olarak görüşmecinin rahat hissetmemesi veya dış etkilere kaynaklı olarak görüşme verimliliğinin azalması karşılaşılan sorunlardan biridir;
- Roman Topluluklarından **genç erkeklere ulaşmak daha kolayken, genç kadınlara ulaşma konusunda daha fazla sınırlılıkla** karşılaşılmıştır;
- Derin yoksulluk ve ayrımcılıkla yaşayan Roman Gruplarından gençlerin birçoğunun **bu tür çalışmalara karşı bir umutsuzluğu söz konusudur**: *"Bu çalışmalarını daha önce de yapınlar oldu, hiçbir şey değişmiyor."* ve benzeri ifadelerle sıklıkla karşılaşılmıştır.

EĞİTİM VE ÇALIŞMA ORTAMLARINDA ROMAN GENÇLERİN YAŞADIKLARI AYRIMCILIK

Gerçekleştirilen veri toplama çalışmaları kapsamında Roman gençlerin durumlarını anlamak, eğitimde ve istihdamda yaşadıkları ayrımcı eylem ve tutumları ortaya koyabilmek için birçok soru sorulmuştur. Raporlama sürecinde, verilen cevapların tamamı değil, doğrudan eğitim ve istihdam alanı odağında verilen cevaplar raporlanmıştır.

Eğitim ve çalışma ortamlarında Roman çocuklara ve gençlere yönelik hak ihlalleri, ayrımcı davranış ve tutumlar üzerine düşünürken, derin yoksulluğun insan haklarıyla ilişkisinin altını tekrardan çizmek önemlidir. Derin yoksullukla doğrudan ilişkili olan eğitim ve çalışma ortamlarının neden ayrımcılık üretebileceği ve bu ayrımcılığın nasıl normalleştirilebileceği ile ilgili olarak İHK'de kabul edilen DYİHKİ'nin ilk paragrafı derin yoksulluk, insan hakları, ayrımcılık ve politika yapma süreçlerinin birbirleriyle ilişkisini şu şekilde ifade etmektedir:

“Derin yoksulluk içinde yaşayan insanlar, siyasette söz sahibi olamamaları, mali ve sosyal sermayeden yoksun olmaları ve sürekli olarak toplumdan dışlanmaları sebebiyle politikacılar, hizmet sağlayıcıları ve politika yapıcılar tarafından çoğunlukla ihmal edilmekte veya gözden kaçırılmaktadır. Bu kesim, orantısız bir şekilde birçok insan hakkı ihlaliyle karşı karşıya kalmaktadır. Yoksulluk içinde yaşayan kişiler yaygın bir ayrımcılıkla karşılaşır ve bu ayrımcılık, geniş ölçekte normalleştirilir.”²¹

Eğitim ve çalışma ortamları da dahil olmak üzere **Ayrımcılık Yasağı** hem ulusal hem de uluslararası hukukta tanımlanmıştır. Ulusal Mevzuatın temel dayanağı Türkiye Cumhuriyeti Devleti Anayasası ve ilgili konudaki temel dayanak ise, **Anayasanın 10. Maddesi'dir**. Anayasanın 10. Maddesi *“Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.”* olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte bu raporda özellikle bir dezavantajlı grup olarak tanımlanacak olan Romanlar ve özelinde Roman gençler ile ilgili “özel önlemlerin” alınması gerekliliğine dair temel dayanak da 10. Maddeye eklenen iki ek fıkradır. Bunlardan birincisi cinsiyet eşitsizliğinin tanımlandığı Ek fıkra (7/5/2004-5170/1 md.), ikincisi ise cinsiyet eşitsizliği dışındaki dezavantajlı gruplara referans verilen *“Çocuklar, yaşlılar, özürllüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler”* için alınacak ek tedbirlere referans verilen Ek fıkrası (Ek fıkra: 7/5/2010-5982/1 md.)'dır. İki ek fıkrada da alınacak olan tedbirlerin eşitsizlik ilkesine aykırı olmadığı özellikle vurgulanmıştır. Bu maddelerin ikincisinde özellikle Romanlar veya Gençler ifadeleri geçmiyor olsa da Roman gençlerin de bu gruplardan biri olduğu söylenebilir.²²

Anayasanın 10. Maddesi'nin yanı sıra, Türkiye'de **İnsan Hakları ve Eşitlik Kanunu (TİHEK) bulunmaktadır**. TİHEK Kanununu uygulama iş ve işlemlerini ise, **Türkiye İnsan Hakları Eşitlik Kurumu (TİHEK)** yürütmektedir. TİHEK Kanunu'nun 5. ve 6. maddesi eğitim ve istihdamda ayrımcılık yasasının çerçevesini çizmektedir.²³

Türkiye'deki hukuki düzenlemelerin yanı sıra, Türkiye birçok uluslararası sözleşmeye taraf olmuştur. Bununla birlikte parçası olduğu uluslararası koruma mekanizmaları vardır. Dolayısıyla, uluslararası mevzuatı bilmek de hak mücadelesinde önemlidir. 2004 yılında **Anayasa'nın 90. Maddesinde** yapılan değişiklikle Türkiye'nin iç hukuku ile uluslararası sözleşmeler birlikte incelendiğinde, ortaya çıkacak olası uyumsuzluklar durumunda uluslararası sözleşmelerin öncelikli olarak uygu-

²¹ İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Derin Yoksulluk ve İnsan Hakları Kılavuz İlkeleri <https://derinyoksullukagi.org/wp-content/uploads/2021/05/Guiding-Principles-on-Extreme-Poverty-and-Human-Rights-TR.pdf> (Erişim Tarihi: 25.09.2022)

²² Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> (Erişim Tarihi: 07.07.2022)

²³ Kanunun Amacı, “İnsan onurunu temel alarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi ile bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermek, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu konuda ulusal önleme mekanizması görevini yerine getirmek üzere Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun kurulması, teşkilat, görev ve yetkilerine ilişkin esasların düzenlenmesi” olarak tanımlanmaktadır.

lanacağı belirtilmektedir.²⁴ Türkiye’de Romanlar, Gençler ve Ayrımcılık odağında çok fazla (ve de yeterli) ulusal hukuk metni ve mekanizma olmadığı düşünülürken uluslararası mevzuat önem kazanmaktadır.

Türkiye’de Romanlara karşı ayrımcılık ile ilgili çeşitli yayınlar hazırlanmış ve bu yayınlarda da uluslararası mevzuata referanslar verilmiştir. Hukukçu Ulaş Karan’ın Minority Rights Group International ve Sıfır Ayrımcılık Derneği’nin çalışması kapsamında 2017 yılında kaleme aldığı “Görmezlikten Geçilen Eşitsizlik: Türkiye’de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi Raporu” bu alanda yazılan en kapsamlı çalışmalardan biridir ve yazılan her şey geçerliliğini korumaktadır. Geride kalan 4 senede, özellikle de Covid-19 Pandemisi ile derinleşen hak ihlalleri de düşünülürken, hiçbir olumlu gelişmenin olmaması insan hakları mücadelesi bakımından da oldukça olumsuz bir tablo çizmektedir. Karan, bu raporun giriş bölümünde şu ifadelerinin özellikle altını çizmek gerekir:

“ECRI tarafından 2001 yılında Türkiye’de Romanlara ve Romanlar gibi yaşayan gruplara yönelik acilen bir araştırma yapılması tavsiye edilmesine karşın bu konuda herhangi bir resmi çalışma henüz yapılmamıştır. BM Irk Ayrımcılığı Komitesi, Türkiye’den akademik ve toplumsal araştırmalar sonucunda elde edilmiş etnisite, uyrukluk veya menşe ülkeye dayalı mevcut ve güvenilir ekonomik ve sosyal göstergeler sunmasını talep etmiştir. Ancak bugüne kadar bu konuda da ne bir araştırma yapılmış ne de herhangi bir uluslararası örgüte göstergelere dair bilgi sunulmuştur. Son yıllarda üç üniversite bünyesinde Romanlarla ilgili akademik birim kurulmuştur, ancak bu birimlerin bu alanda kayda değer bir çalışması olmamıştır. Bu durum Türkiye’de Roman gruplarının ekonomik ve sosyal sorunlarına dair politika geliştirilmesini de engellemekte ve mevcut sorunların daha da görünmez hale gelmesine yol açmaktadır.

Birleşmiş Milletler (BM)’nin Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (IAOKS) de izleme raporu kapsamında ele aldığımız temel dayanaklardan biridir. Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 21 Aralık 1965 tarihli ve 2106 A (XX) sayılı kararıyla kabul edilmiş ve 4 Ocak 1969 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Sözleşme’yi 13 Ekim 1972 tarihinde imzalamıştır.²⁵

Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, 2000 yılında yayınladığı **27. Genel Tavsiye**’de Romanlara Karşı Ayrımcılığa odaklanmış ve sözleşmeye taraf devletlerin kendi özel durumlarını dikkate alarak, Roman toplulukların üyelerinin yararına olacak şekilde, uygun olan durumlarda diğer şeylerin yanı sıra Genel Tavsiye’de yer tedbirlerin tümünü ya da bir kısmını almalarını tavsiye etmiştir.²⁶

Ayrımcılık Yasağı ister eğitim ister çalışma ister başka bir alanda olsun, ulusal ve uluslararası birçok insan hakları belgesinde tanımlanmıştır. Bununla birlikte, Romanlar ve özelinde Roman gençler için ayrımcılıktan korunmanın yanı sıra **“pozitif ayrımcılık”** gibi eşitleme politikalarının altı çizilmiştir.

Eğitim Ortamlarında Ayrımcılığa Dair Bulgular

Gençlerin eğitim ortamların maruz kaldıkları ayrımcılığa dair sorular *eğitim ortamlarına erişim, okulu terk durumu ve varsa sebepleri, eğitime devam etmek için sahip olunması gereken araç-gereçler ve ders çalışma ortamı, eğitim devam etmek için alınan destekler* odağında sorulmuştur. Gençlerin eğitim ortamlarında maruz kaldıkları ayrımcılığın sebeplerine ve sonuçlarına dair özelleştirilmiş sorular da yöneltilmiş, eğitim ortamlarındaki ayrımcılık türleri, düzeyleri ve ayrımcılığı uygulayan kişiler anlaşılmasına çalışılmıştır.

²⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> (Erişim Tarihi: 07.07.2022)

²⁵ Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi’nin notuna göre “Türkiye, Sözleşme’yi 13 Ekim 1972 tarihinde imzalamıştır. Sözleşme’nin onaylanmasını uygun bulan 3 Nisan 2002 tarih ve 4750 sayılı Kanun, 9 Nisan 2002 tarih ve 24721 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Sözleşme’nin onaylanmasına ilişkin 13 Mayıs 2002 tarih ve 2002/4171 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve Sözleşme’nin resmi Türkçe çevirisi, 16 Haziran 2002 tarih ve 24787 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Onay belgeleri 16 Eylül 2002 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği’ne tevdi edilmiş ve Sözleşme Türkiye bakımından 16 Ekim 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Sözleşme’nin hükümlerinin yalnızca Türkiye’nin diplomatik ilişkisi bulunan taraf devletlere karşı uygulanacağını ve Sözleşme’nin Türkiye Cumhuriyeti’nin ülkesel sınırları itibarıyla onaylanmış bulunduğunu ifade eden iki beyanda bulunmuş ve Sözleşme’nin yorum veya uygulanmasıyla ilgili uyuşmazlıkların Uluslararası Adalet Divanı’na intikal ettirilmesini düzenleyen 22. maddesiyle bağlı sayılmayacağını ifade eden bir çekince koymuştur.” <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/116-her-turlu-irk-ayrimclgnn-ortadan-kaldirlmasna-iliskin-uluslararass-sozlesme> (Erişim Tarihi: 04.08.2022)

²⁶ Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, Genel Tavsiye No. 27: Romanlara Karşı Ayrımcılık 2000, (Gen/Rec/No.27), <http://ihop.org.tr/wp-content/uploads/2008/03/27.doc> (Erişim Tarihi:20.09.2022; Önbellek)

Roman Gençlerin Eğitime Erişimi ve Ayrımcılık İlişkisi

Roman çocukların ve gençlerin eğitime erişmesi temel haklarından biridir. Yukarıda ulusal ve uluslararası insan hakları metinlerdeki dayanaklardan da bahsedilen eğitim hakkı, öncelikli olarak eğitime erişim üzerinden izlenmelidir. Eğitime erişme konusu derin yoksulluk ve Romanlara yönelik sistematik ayrımcılık ile doğrudan ilişkilidir. Gerçekleştirilen izleme çalışması kapsamında elde edilen genel bulgulardan bazıları şu şekildedir:

- **Görüşme yapılan gençlerin hal-i hazırda 40'ı halen eğitimine devam ettiğini belirtmektedir.**
- **Gençlerin bazılarının yaş olarak lisede olması gerekirken, sınıf başarısızlığı veya maddi sebeplerden okula ara verme gibi nedenlerden kaynaklı olarak ortaokula devam etmektedir (5 genç; 4'ü 15 yaşında, 1'i 17 yaşında).** Gençlerden 3 tanesi açık öğretim lisesinde okumaktadır. (1'i 16, biri 20, biri 22 yaşında). Gençlerden 1 tanesi, lise mezunu olduğunu ve üniversiteye hazırlandığını belirtmiştir.
- Örgün eğitime devam eden 31 öğrenciye (açık öğretim, uzaktan öğretim gibi devam zorunluluğu olmayan öğrenciler hariç) aynı zamanda **okul devamsızlığı oluyor mu/oldu mu sorusu da sorulmuştur. Gençlerden 4 tanesi bazen, 12 tanesi evet, 15 tanesi ise hayır cevabını vermiştir.** Hayır cevabını veren gençlerden biri, geçen sene devamsızlıktan sınıfta kaldığını belirtmiştir. **Devamsızlık süreleri 15 gün ile bir dönemin tamamı arasında değişiklik göstermektedir.**

Ulusal Mevzuatta Eğitim Hakkı, Anayasa'nın 42. Maddesinde tanımlanmıştır: "Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz." Aynı maddenin Ek fıkrasında (9/2/2008-5735/2) ise, "Devlet, maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır."²⁷ ifadesi yer almaktadır. **1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun ise**, 4-7-8-9 ve 38. Maddeleri eğitim hakkı, eğitimde ayrımcılık yasağı, maddi imkansızlıkla mücadele eden öğrencilerin desteklenmesi, gençlerin yüksek eğitime katılması için tedbirlerin alınması ve gençlerin çalışma hayatına hazırlanmasına dair bir devletin sorumlulukları tanımlanmıştır.²⁸

Sıfır Ayrımcılık Derneği'nin 2017 yılında hazırlamış olduğu Görmezlikten Geline Eşitsizlik: Türkiye'de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi Raporunda²⁹ da özetlendiği üzere Roman Çocukların ve Gençlerin Eğitim Hakları odağında savunuculuk enstrümanı olabilecek yani eğitim hakkına yer vererek güvence altına alan uluslararası sözleşmeler, ek protokoller ve diğer belgeler şu şekildedir: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB)'nin 26. maddesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme(ESKHS)'nin 13. maddesi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS)'nin 28. maddesi, IAOKS'nin 5. maddesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) Ek Protokol'ün 2. Maddesi.

Türkiye ayrıca UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme dışındaki tüm insan hakları sözleşmelerine taraftır. IAOKS dışındaki sözleşmelere taraf olurken de eğitim hakkı ile ilgili hükümlere çekince koyduğunun altını çizmek önemlidir.

Eğitim Hakkının en temel çerçevesini sunan **ESKSH'nin 13. Maddesinde** şu ifadeler yer almaktadır³⁰:

- *İlköğretim herkes için zorunlu ve parasız olacaktır;*
- *Teknik ve mesleki eğitim de dâhil olmak üzere, orta öğretimin çeşitli biçimlerinin, her türlü uygun yöntemle ve özellikle parasız eğitimin artan bir şekilde yaygınlaştırılması yoluyla herkes için açık ve ulaşılabilir olması sağlanacaktır;*
- *Yükseköğretimin, özellikle parasız eğitimin artan bir şekilde geliştirilmesi yoluyla, kişisel yetenek temelinde herkese eşit derecede açık olması sağlanacaktır;*

²⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> (Erişim Tarihi: 07.07.2022)

²⁸ Milli Eğitim Temel Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf> (Erişim Tarihi: 08.09.2022)

²⁹ Ulaş Karan, Görmezlikten Geline Eşitsizlik: Türkiye'de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi Raporu, Minority Rights Group International & Sıfır Ayrımcılık Derneği, 2017

³⁰ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar İlişkin Uluslararası Sözleşme, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EkonomikSosyalKulturelHaklarSozlesmesi.pdf> (Erişim Tarihi: 14.07.2022)

■ İlköğretim görmemiş ya da ilköğretimi tamamlamamış olanlar için temel eğitim elden geldiğince teşvik edilecek veya yoğunlaştırılacaktır;

■ Her düzeyde okullar sisteminin geliştirilmesi aktif bir şekilde yürütülecek, yeterli bir burs sistemi yerleştirilecek ve öğretim personelinin maddi koşulları sürekli olarak iyileştirilecektir.

“Görmezlikten Gelinen Eşitsizlik: Türkiye’de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi” başlıklı raporda, Roman çocukların okulu terk ve devamsızlık sebepleri şu şekilde sıralanmıştır:

Çocuk yaşta zorla evlilikler, çocuk işçiliği, derin yoksulluk, barınma, çocukların destek mekanizmalarına erişememeleri veya destek mekanizmalarının olmaması, yeni nesil eğitim kurgularında teknolojik aletlere ihtiyaç duyulabiliyor olması ve Roman çocukların/gençlerin bu ekipmanlara erişimlerinin kısıtlı olması/olmaması ve okullarda çocukların maruz kaldıkları ayrımcı ve ötekileştirici muamele³¹

Hem izleme çalışmasında elde edilen bulgulara bakıldığında hem de konu ile ilgili yapılan diğer araştırmalar incelendiğinde **Romanlarda eğitim oranının oldukça düşük olduğu anlaşılmaktadır**. Okul terk ve devamsızlık oranının yüksek olduğu bölgelerde okuldan kopuşların en önemli nedenleri ise **yoksulluk, okul ortamlarında yaşanan ayrımcılık ve kesişimsel konulardır**.³² İlkokula, ilkokulun zorunlu olmasının da etkisiyle büyük oranda (en azından resmi kayıtlar bağlamında) devam eden çocukların, ortaokulla birlikte okula devamlarında ciddi bir azalma görülmektedir. **Çocukların/gençlerin okula devam etme ve/veya devamsızlık yapmama oranlarının ise lise ve yükseköğretimde trajik bir şekilde düştüğünü söylemek mümkündür**. İzleme çalışması kapsamında elde edilen bulgular da bu konuyu destekler niteliktedir:

İzleme çalışması kapsamında görüşülen gençlerden 12’si üniversite öğrencisi, 6’sı üniversite mezunudur. Üniversite okuyan 6 genç lisans, 2 genç ön lisans, 1 genç uzaktan eğitim, 3 genç ise açık öğretime devam etmektedir. Üniversite mezunu 6 gencin 3’ü ön lisans, 3’ü ise lisans mezunudur. 5’i örgün öğretim, 1’i ise açık öğretim mezunu olduğunu belirtmiştir. 1 genç ise, açık öğretimde eğitimine devam ederken bıraktığını belirtmiştir.

Bu noktada Roman çocuklar ve gençler için “zorunlu eğitimin” önemini altını çizmek gerekir. Bugün Türkiye eğitim politikalarında uygulanan 4+4+4 sistemi, öncesinde 8 yıllık zorunlu eğitim olarak uygulanmaktaydı. 4+4+4 sistemi, zorunlu eğitimi 12 yıla çıkarmayı hedefliyorsa da yazılan raporlarda ve insan hakları izleme çalışmalarında bu durumun fiiliyatta farklı seyrettiği gözlemlenmiştir. Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (Eğitim-Sen)’in Eğitimin Durumu 2018-2019 Raporunda, “MEB tarafından 4+4+4 sonrasında zorunlu eğitim süresinin 12 yıla çıktığı iddia edilmesine rağmen, 2018 yılında ortalama eğitim süresi 8,2 yıl olarak gerçekleşmiş, 2019 yılı hedefi ise 9,1 yıl olarak belirlenmiştir.”³³ ifadeleri yer almaktadır. Eğitim-Sen’in 2022’de hazırladığı raporda ise, 4+4+4 sisteminde “devlet okullarına giden öğrenci sayısındaki azalış ilkokulda 367 bin 450, ortaokulda ise 189 bin 723” olmuştur.³⁴ Roman çocukların ve gençlerin genellikle özel okullara da devam edemeyecekleri düşünüldüğünde, eğitimden kopuşun temel nedenlerinden birinin zorunlu eğitim sistemindeki düzenlemeler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. **Derinlemesine Görüşmelerde de okulu terk eden bazı çocukların “zorunlu eğitim” yaklaşımı kapsamında okullarındaki idareciler ve öğretmenlerin takibiyle yeniden okula kazandırıldığı da düşünüldüğünde zorunlu eğitim sisteminin çocukların okula devamı konusunda önemli bir işlevi olduğunu söylemek mümkündür**.

Yüksek öğrenimle ilgili olarak ise, **Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin** Avrupa’daki Romanların/Çingenelerin ve Gezinlerin ekonomik ve istihdam durumlarının iyileştirilmesine ilişkin **Rec(2001)17 sayılı Tavsiye Kararı** da Roman gençlerden bahsetmekte ve hükümetlere “genç Romanların/Çingenelerin ortaöğretimlerini tamamlamalarını ve yükseköğretim kurumlarına devam etmelerini veya çıraklık eğitimi almalarını teşvik etmek için hibe ve mentorluk desteği gibi olumlu teşvikler sunmalarını”³⁵ tavsiye etmektedir.

31 Ulaş Karan’ın adı geçen raporu.

32 Örneğin, kız çocukları için erken evlilikler veya bakım yükü; çocukların için erken yaşta çalışma zorunluluğu.

33 Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (Eğitim-Sen), Eğitimin Durumu 2018-2019 Raporu <https://egitimsen.org.tr/2018-2019-egitim-ogretim-yilinda-egitimin-durumu-raporu/> (Erişim Tarihi:08.10.2022)

34 Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (Eğitim-Sen), Eğitimin Durumu 2021-2022 Raporu, <https://egitimsen.org.tr/2021-2022-egitim-ogretim-yili-sonunda-egitimin-durumu/> (Erişim Tarihi:08.10.2022)

35 Roma Youth Participation, Roma Youth Participation and Inclusion in Standards, Policies, and Programmes in Europe, <https://rm.coe.int/study-on-roma-youth-participation-by-margareta-matache/1680a131e1> (Erişim Tarihi: 01.09.2022)

Pandemi dönemine Roman çocukların ve gençlerin eğitime erişimi açısından ayrı bir parantez açmak gerekir. Covid-19 Pandemisi, eşitsizlikleri daha da derinleştirmiş ve Roman çocukların ve gençlerin eğitime erişim oranlarının düşmesine neden olmuştur. **Evinde tableti veya bilgisayarı olmayan, internet erişimi olmayan çocuklar uzaktan eğitime erişememiş ve bu da eğitimden kopuşları artırmıştır.** Sıfır Ayrımcılık Derneği tarafından 2021 yılında yapılan saha araştırması verilerine göre pandemi öncesinde Roman çocukların eğitime erişim oranları yüzde 60'ları bulurken, pandemi döneminde bu rakam yüzde 2'ye kadar düşmüş, okuldan kopuşlar artmış ve ciddi bir akademik kayıp yaşanmıştır. Bu da Roman çocukların yüz yüze eğitime çok daha kırılgan olarak başlamasına neden olmuştur.³⁶ Bu konuda Etkiniz AB Programı Desteğiyle, Roman çocukların çok yaşadığı bölgede araştırma yürüten Sulukule Gönüllüleri Derneği'nin raporunda da benzer sonuçlara rastlanmaktadır.³⁷

Okulu Bırakma Nedenleri ve Ayrımcılık İlişkisi

Çalışmaya katılan Roman gruplarından gençlerin bazıları tamamen, bazıları ise kısa bir süreliğine okul bırakmıştır. **Araştırmaya katılan ve bu soruya yanıt veren 95 gençten 56'sı en az yarım dönem okulu bıraktığını ifade etmiştir.** Gençlerden bazıları sonrasında okula tekrar dönüş yaparken, bazıları tamamen bırakmıştır. **Gençlerin eğitim durumlarına bakıldığında** 3 gencin okulu ilköğretim döneminde, 14 gencin ortaokul döneminde, 10 gencin ise lise döneminde okulu terk ettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte 1 genç ise, üniversiteyi yarım bıraktığını belirtmiştir. **Dolayısıyla toplamda 27 gencin üniversite öncesi, toplamda da 28 gencin okulu terk ettiği anlaşılmaktadır.** Gençlerin okulu terk etme sebeplerine bakıldığında;

- 11'i "eğitim harcamalarının bütçemizi zorlaması",
- 10'u "ev ekonomisine katkı sağlamak için" yani toplamda **21'i ekonomik sebeplerle eğitimi bıraktığını** ifade etmiştir.
- 7 genç ise, **dışlanma-ayrımcılıktan kaynaklı** olarak eğitimine ara verdiğini ifade etmektedir.
- 12'ser genç ise, "Diğer" seçeneğini işaretlemiş ve okulu terk sebeplerini şu şekilde ifade etmiştir: *Kendileri veya aile üyelerden birinin sağlık sorunları, çeşitli nedenlerle okuldan atılmış olmaları (kavga, devamsızlık vb.), ailelerinin isteği ile okuldan ayrıldıkları.*³⁸
- 4 genç ise, ulaşım, başarısızlık, kültürel uyumsuzluk ve öğretmenin ilgisizliği seçeneklerini işaretlemiştir.

"İkinci sınıftan itibaren kötü muamele başladı. Beşinci sınıfa kadar okudum, beşinci sınıfta bıraktım. Ayrımcılık yaptıkları için okuyamadım."
(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Erkek, 18 yaşında)

"Üniversiteyi örgün okumak isterdim ama gelir yok, ekonomik durum düşük. Üniversite sınavına girişte yatıracak param yoktu."
(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Erkek, 23 yaşında)

Gençlerin özellikle de **genç kadınların** eğitime devam ederken karşılaştıkları diğer bir sorun ise aile baskısı olmaktadır:

"8. sınıfta bir gün erkeklerle beraber okuldan kaçtık. Gezerken abim beni gördü ve babamı aradı. Beni arayarak eve çağırdılar. Ben hayatımda ilk defa o akşam dayak yedim. 1 hafta evde kaldım. O travmayı hiç unutmam. Birkaç hafta sonra beni yeniden okula gönderdiler. Lise hayatım beni tekrar okuldan alırlar diye korkarak geçti."
(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Kadın, 24 yaşında)

³⁶ Ekin Çuhadar, Pandemi Döneminde Roman Çocukların Eğitime Erişimi, İstanbul, Sıfır Ayrımcılık Derneği, 2021

³⁷ Sulukule Gönüllüleri Derneği, Covid-19 Sürecinde İstanbul'un Farklı Yerleşimlerinde Çocukların Haklarına Erişimi Araştırması: Karagümrük Örneği, <http://www.sulukulegonulluleri.org/images/yayinlarimiz/SGD-EtkinizBilgiNotu.pdf> (Erişim Tarihi: 06.07.2022)

³⁸ Derinlemesine Görüşmelerde, "okulu kendi isteğimle bıraktım" diyen bir görüşmeci olmuştur. Ancak Derinlemesine Görüşmenin devamında, okulda hem okuldaki öğretmenler hem de arkadaşları/aileleri tarafından yaşadığı ayrımcılık ve ekonomik zorluklardan kaynaklı yaşanan sorunlardan sıklıkla bahsetmiş ve bütün bu durumların okuldan soğumasına sebep olduğunu aktarmıştır.

ÇHS'nin 28. maddesi ve EKSHS'nin 13. maddesinde tanımlanan Eğitim Hakkı ve ilgili diğer sözleşmeler "taraf devletlerin, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle" ilköğretimi zorunlu ve parasız hale getirmesinin altını çizerler. DYİHKİ'nin Eğitim Hakkı bölümü 87. ve 88 maddelerinde derin yoksullukla mücadele eden çocuklar Eğitim Hakkını tanımlar ve gerekli önlemlerin altını çizer. 87. madde şu ifade ile başlar: "Yoksulluk içinde yaşayan çocukların, gelir getirici faaliyetlerde bulunmak veya haneye yardım etmek için okulu bırakmaları veya hiç gitmemeleri genel nüfusa göre daha yüksek bir olasılıktır." Aynı maddede çocukların eğitimden kopmalarının **yoksulluk döngüsünü** devam ettireceği belirtilir. 88. maddede ise, yoksullukla mücadele eden çocukların eğitime erişememeleri veya okulu terk etmeleri ve bu konuda devletlerin alması gereken özel önlemlerin çerçevesi çizilir.³⁹

Bu durum; Anayasanın 10. maddesinde dezavantajlı gruplar için alınacak ek tedbirler referansına⁴⁰, Roman Vatandaşlara Yönelik Stratejik Eylem Planındaki Stratejik Amaçlara⁴¹ ve ECRI'nin belirttiği⁴² "Eğitime eşit katılım önündeki engelleri kaldırmak" ile ilgili tavsiye karara uyulmadığının ve dolayısıyla çocukların derin yoksulluktan ve etnik kökenlerinden kaynaklı ayrımcılığa maruz kaldıkları için okulu terk ettiklerini, yani eğitim haklarının ihlal edildiğini ortaya koymaktadır.

Yaşam Alanı ve Sahip Olunan Ekipmanlar

Yaşam alanı ve sahip olunan ekipmanlar, çocukların/gençlerin okula devamını, okuldaki iyi olma halini ve okul başarısını etkilemektedir. Öne çıkan bulgular şunlardır:

Kendine ait telefonu olmayan genç sayısı 16, kendine ait bilgisayarı olmayan genç sayısı ise 81'dir. Gençlerden 53'ünün kendine ait bir odası da yoktur. Gençlerden 13'ünün kendine ait ne telefonu ne bilgisayarı ne de kişisel odası vardır.

İnternete nasıl bağlanıyorsunuz sorusuna ise **50 kişi "Evimizde internet bağlı"** yanıtını vermiştir. **Cep telefonundan internete bağlananların sayısı 22, komşumun internetinden yararlandığımı diyenler ise 11 kişidir.** 5 kişi ise ancak dışarıdayken internete bağlanabildiğini söylemiştir. Diğer yanıtı veren 3 kişi ise yurt ve okulda internete bağlanabilmektedir. **4 kişi internete hiç bağlanamamaktadır.**

Yapılan bazı araştırmalar⁴³ Roman çocuk ve gençlerin internet ve bilgisayar gerektiren performans ödevleri yapamadıkları, pandemi döneminde ise bu olanaklara sahip olmamak yüzünden birçok çocuğun okuldan koptuğunu göstermiştir.

Görüşmecilerden bazıları pandemi döneminde okulu bıraktığını söylemiştir.⁴⁴

"**Pandemi** döneminde tabletim olmadığı için online derslere katılamadım. MEB'den istedim ama bir şey çıkmadı. Televizyondan da takip edemedik. Anneler de ayrı olduğu için ekonomik sorunlar nedeniyle okulu bırakmak zorunda kaldım." (Anket Görüşmelerinden)

Sahip olunan ekipmanlar, sadece bir teknolojik ekipmana sahip olup-olmamak olarak görülmemelidir. Özel ekipman gerektiren derslerin de çocuklar üzerinde olumsuz etki bırakan ve ayrımcılığa dönüşebilecek etkileri vardır. Bu bulgu aynı zamanda "herkes için ücretsiz eğitim hakkı" bağlamında "ücretsiz" olanın ne olduğu, ne olmadığı ile ilgili de önemli bir tartışmayı beraberinde getirmektedir.

"Beden Eğitimi Derslerini hiç sevmezdim. Ötekiler eşofman giyiyordu, ben tişörtle gidiyordum, uydurmaya çalışıyordum. Yani öyle eşofman alamazdım, mesela ayakkabılarım çok büyük görünürdü gözüme."
(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Kadın, 25 yaşında)

³⁹ İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Derin Yoksulluk ve İnsan Hakları Kılavuz İlkeleri <https://derinyoksullukagi.org/wp-content/uploads/2021/05/Guiding-Principles-on-Extreme-Poverty-and-Human-Rights-TR.pdf> (Erişim Tarihi: 25.09.2022)

⁴⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Madde-9, Ek fıkra: 7/5/2010-5982/1 md., <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> (Erişim Tarihi: 07.07.2022)

⁴¹ Roman Vatandaşlara Yönelik Stratejik Plan 2016 – 2021, http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/wZY-tU+Roman_Vatandaslara_Yonelik_Strateji_Belgesi_2016-2021_.pdf (Erişim Tarihi: 18.09.2022)

⁴² Irkçılığa Ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI), Romanlara karşı ırkçılık, hoşgörüsüzlük ve ayrımcılıkla mücadele, 3 ve 13 No.lu Genel Politika Tavsiye Kararları: Ana Başlıklar, <https://rm.coe.int/ecri-3-ve-13-no-lu-genel-politika-tavsiye-kararlar-romanlara-kars-rkc-/16808da198> (Erişim Tarihi: 01.09.2022)

⁴³ Ulaş Karan ve Nurcan Kaya'nın adı geçen araştırmalarında da benzer bulgulara rastlanmıştır.

⁴⁴ Sulukule Gönüllüleri Derneği'nin adı geçen araştırması Bilgi Notunda da benzer ifadelerle rastlanmıştır.

Ayrı Tutma Uygulamaları

İzleme çalışmasında karşılaşılan bir diğer ana sorun, Roman çocukların mahallenin içinde veya yakınında olan ve genellikle Roman öğrencilerin gittiği okullara gitmesidir. Bu okulların fiziki koşulları ise genellikle yetersizdir. Adrese dayalı kayıt sistemi olmasına rağmen, Roman olmayan aileler çocuklarını bu okullarda okutmak istememekte ve genellikle kaydını farklı okullara aldırılmaktadır. Çalışmaya katılan ve okula devam eden gençlerden (40), örgün bir eğitime devam edenlere okullarındaki Roman nüfusu sorulmuştur. Ortaokul ve lisede Roman çocuk/genç nüfusunun genel olarak azaldığı bilinmekle birlikte, 4 kişinin **“Evet, okulda çok fazla Roman öğrenci var”** yanıtını verdiği görülmüştür. Ancak derinlemesine görüşmelerde, görüşmecilerin önemli bir kısmı, kendi okudukları ilkokullarda **“Sadece Roman öğrenciler vardı.” “Okulumuzda genellikle Roman öğrenciler vardı.” cevaplarını sıklıkla verdiği görülmüştür.** Derinlemesine görüşmelere katılan bir görüşmeci şu ifadeleri paylaşmıştır:

“Okulun %70’i Romandı, okul çok eğlenceliydi. Birlikte dolaşırdık, birbirimizi kollardık. İlkokulda kimse bize bir şey diyemezdi, korkarlardı.”
(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Kadın, 24 yaşında)

Karma okullarda ise, Roman çocukları ayrı sınıflara toplama gibi “ayrı tutma” uygulamalarının olduğu bilinmektedir. Romanlar çoğunlukla belli mahallelerde ikamet ettikleri için, oturdukları mahallelerde bulunan okullar çoğunlukla kendi çocuklarının gittiği okullara dönüşmektedir. Karan da araştırmasında, *“Bu durum Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocuklar ile diğer çocukların ayrı okullarda okumasına yol açmakta, devamında ise Roman çocuklarının toplandığı “Roman okulları” oluşmaktadır.”*^{45 46} Bazı ailelerin çocuklarını Roman çocukların yanına oturtmak istemediği karşılaşılan bir diğer ayrımcı tutumdur. Türkiye’de olmasa da Romanların yaşadıkları diğer ülkelerde benzer konularda çok fazla **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ihlal kararı bulunmaktadır.**⁴⁷ Ayrıca, **“ayrı tutma” TİHEK Kanunu’na göre de bir ayrımcılık türüdür.**⁴⁸ Geçmiş yıllarda bazı okullarda Roman çocukların teneffüs saatlerinin dahi ayrı olduğu⁴⁹ örneklerle de karşılaşılmıştır. Ayrı tutma uygulamalarının teneffüslerde olduğu gibi mikro olarak, kurum içerisinde de devam ettiği anlaşılmaktadır. Gençlerin paylaşımları okulda bazı öğretmen ve idareciler tarafından “ayrı tutma” uygulamalarının varlığına işaret etmektedir.

“Bizi arkaya oturturdu, söz vermezdi öğretmen.”
(Anket görüşmelerinden)

“1. sınıfta bize özgü bir sınıf yaptılar. Bizi Türklerle aynı ortama koymadılar.”
(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Erkek, 23 yaşında)

Eğitim Ortamlarında Ayrımcılık Vakaları

Görüşmeci gençlere, eğitim ortamlarında karşılaştıkları ayrımcılık eylemlerine, kimler tarafından ayrımcılığa maruz kaldıklarına ve ayrımcılığa maruz kalma sebeplerine dair sorular sorulmuştur. Ayrımcılığa maruz kalan gençlere ise, böyle bir durumda nasıl bir yol izlediklerine dair ek bir soru sorulmuştur.

⁴⁵ Ulaş Karan, Görmezlikten Geline Eşitsizlik: Türkiye’de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi Raporu, Minority Rights Group International & Sıfır Ayrımcılık Derneği, 2017

⁴⁶ Benzer bulgular, Nurcan Kaya tarafından yazılan Türkiye Eğitim Sisteminde Renk, Etnik Köken, Dil, Din ve İnanç, Temelli Ayrımcılık, Minority Rights Group International & Tarih Vakfı, 2015 raporlarında da yer almaktadır.

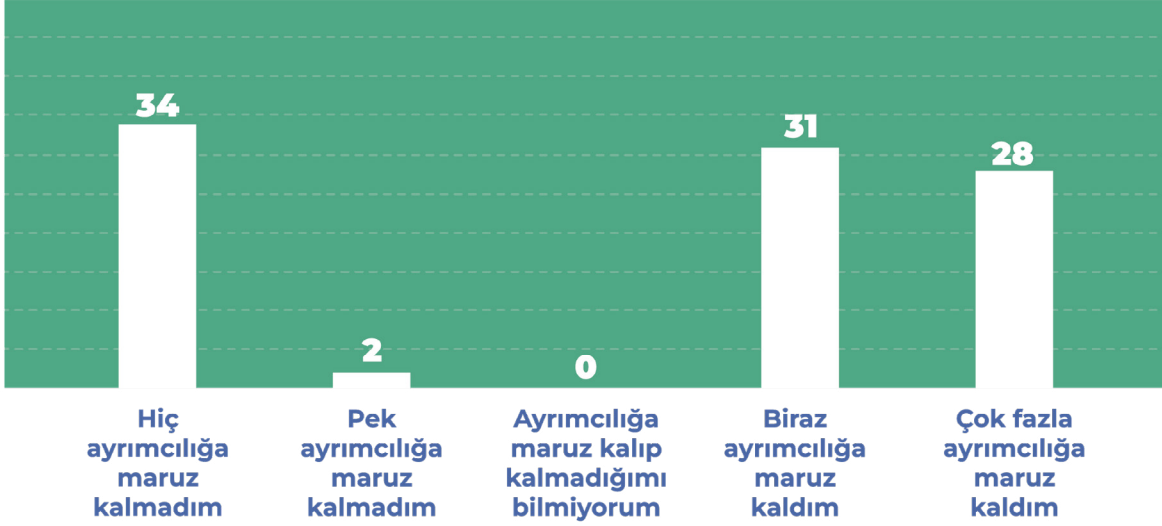
⁴⁷ 2015 tarihli Romanlar ve Göçerler Tematik Bilgi Notu’nda AİHM’nin bütün ihlal kararları toplanmıştır. AİHM’in Sampani ve Diğerleri / Yunanistan ile birlikte Lavida ve Diğerleri / Yunanistan kararları, sadece Roman Çocukların oldukları okullar ile ilgili ayrımcılık kararlarıdır. İlgili dokümanda diğer hakların ihlallerine yönelik kararlar da bulunmaktadır. Türkiye’den sadece 2012 yılında ihlal kararı çıkan Aksu / Türkiye davası vardır. Ayrımcılık Yasağı ve Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı bağlamında açılan davadan ihlal kararı çıkmamıştır. Detaylı bilgi için: [https://in-hak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019115957Roma%20and%20Travellers%20\(romanlar%20ve%20g%C3%B6-%C3%A7erler\).pdf](https://in-hak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019115957Roma%20and%20Travellers%20(romanlar%20ve%20g%C3%B6-%C3%A7erler).pdf) (Erişim Tarihi: 05.07.2022)

⁴⁸ Madde-4: Ayrımcılık Türleri, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6701.pdf> (Erişim Tarihi: 22.08.2022)

⁴⁹ Yüksekova Haber Sitesi, Roman çocuklara ayrımcılık iddiası, <https://www.yuksekovahaber.com.tr/haber/roman-cocuklara-ayrimcilik-iddiasi-45419.htm> (Erişim Tarihi: 09.09.2022)

Gençlere sorulan, okul ortamlarında ayrımcılığa maruz kalıp kalmadıkları ile ilgili soruya gençlerin 28'i "Çok fazla ayrımcılığa maruz kaldım", 31'i "Biraz ayrımcılığa maruz kaldım", 2'si ise "Pek ayrımcılığa maruz kalmadım" cevaplarını vermiştir. **Bu soruya yanıt veren 95 gencin 61'i yani yaklaşık olarak her 3 gencin 2'si okul gibi eğitim ortamlarında ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade etmektedir.**

Gençlerin Okul Ortamında Ayrımcılığa Maruz Kalmaya Dair Fikirleri

Gençlerin kim(ler) tarafından ayrımcılığa maruz bırakıldığı sorusuna ise, en çok gelen cevap (51) "Arkadaşlarım tarafından" cevabıdır. Bu soruya 20 genç arkadaşlarının aileleri, 17 öğretmenim/ öğretmenlerim, 9 kişi ise okul idaresi veya diğer personel cevabını vermiştir. Gençlerin bazılarının birden çok kişi tarafından ayrımcılığa uğradığı anlaşılmaktadır. **Yani bu soruya yanıt veren 95 kişiden 71'i arkadaşları veya aileleri tarafından ayrımcılığa maruz kaldığını ifade etmiştir.**

Gençlerin ayrımcılığa maruz kalma durumlarının sadece "öznel" fikirler/algılar olmadığı, aktarılan olayların/deneyimlerin ulusal ve uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan çerçeveler ışığında da ayrımcılık eylemleri olduğu söylenebilir. Eğitim ortamlarında öğretmenlerin bazılarının doğrudan Roman çocuklara önyargılı davrandıkları, *taciz ettikleri ve nefret söylemi ürettikleri; fiziksel, sözel ve psikolojik şiddet uyguladıkları* yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır:

"Din kültürü öğretmeni "Pis Gurbet!" diye sınıftan attı beni. Gurbet denildiğinde hırsız, gaspçı, yol kesen gibi tabirler gelir akla. Arkadaşlarım güldü, gözlerim doldu benim. O öğretmenin dersine uzun bir süre girmedim. Çünkü arkadaşlarımın karşısında mahcup olmuştum."
(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Erkek, 23 yaşında)

"Lisede din dersinde öğretmen 'Çingenerler için hırsızlık normaldir' dedi. Çok sinirlendim ama bir şey diyemedim. O anı hiç unutamiyorum."
(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Kadın, 24 yaşında)

"Bana öğretmenin bağıırıp çağırıyordu. Bu Romanlar hep böyle diyordu."
(Anket görüşmelerinden)

"Hoca resmen ilkokulda yüzüme karşı sen çöp tenekesisin, senden hiçbir şey olmaz dediği gün benim bittiğim gündü zaten."
(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Kadın, 23 yaşında)

“Öğretmenlerimiz, bize geç geldiğimiz için ceza veriyorlardı. Yaramazlık yapanlara ceza veriyorlardı. Abdal öğrencilere daha çok ceza veriyorlardı. Cetvelle ellerimize vururlardı, genellikle de Abdal öğrencilere yaparlardı.”

(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Erkek, 18 yaşında)

“Sınıfta bir hırsızlık olsa, ‘O mu yaptı?’ diyeceklerinden çok korkardım. Kendimi hep suçlu hissedirdim. Bir şey olduğunda halen benim başıma kalacakmış, herkes bana bakacakmış diye halen çok korkuyorum. O yüzden çabaladım, geri kalsaydım, ezileceğimi biliyordum.”

(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Kadın, 25 yaşında)

Roman gençlerin eğitim ortamlarında kötü muamele, nefret söylemi, fiziksel, sözel ve psikolojik şiddete ve çok sayıda önyargı ve ayrımcılığa maruz kaldıkları görülmektedir.⁵⁰ Bu bulgular, hem işkence ve kötü muamele açısından bir ihlal hem de birçok politika metninde adlandırıldığı gibi “ayırıcı nitelikte taciz” olarak adlandırılabilir. **ECRI’nin 13 No’lu Genel Politika Belgesi**nde “Okullarda Romanları ayrı yerlerde tutmaya son vermek ve Roman öğrencilerin taciz edilmesini engellemek” eğitim alanında tavsiye kararlardan biridir.⁵¹ Yine aynı şekilde, TİHEK Kanunu tacizi “Psikolojik ve cinsel türleri de dâhil olmak üzere bu Kanunda sayılan temellerden birisine dayanılarak, insan onurunun çiğnenmesi amacını taşıyan veya böyle bir sonucu doğuran yıldırıcı, onur kırıcı, aşağılayıcı veya utandırıcı her türlü davranışı” olarak ve bir ayrımcılık türü olarak tanımlamaktadır.⁵² **Gençlerin aktarımlarıyla ve insan hakları dayanaklarıyla birlikte düşünüldüğünde, okul gibi eğitim ortamlarının Roman gençler için bir şiddet ve ayrımcılık mağduriyetine dönüştüğünü ve böylelikle başta eğitim hakları olmak üzere birçok haklarının ihlal edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.**

Roman genç ve çocukların okul arkadaşları ile ilgili yorumları ise, akran zorbalığı, şiddet ve ayrımcılık örneklerini içermektedir. Roman çocuklar akran zorbalığı karşısında ya susarak içine kapanmakta ya da güçlü görünmeye çalışarak kendini ezdirmemek için kavga etmeyi bir savunma şekli olarak görmektedir:

“Okulda arkadaşlarım ayrımcılık yapıyorlardı. Dalga geçiyorlardı, yanlarına almıyorlardı.”

(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Erkek, 18 yaşında)

“Lisede okula başladığımız anda kavga ettik. Omuz attılar, Çingene dediler.”

(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Erkek, 21 yaşında)

“Yakınımızda lise var. Roman oldukları için okuldan atılıyorlar. Çocuk kavga ediyor ama haklı, onu hemen atıyor okuldan. Ya da 25-30 gün devamsızlık yazıp bırakıyor.”
(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Erkek, 21 yaşında)

Bir örnek ise diğer öğrenci ailelerinin tutumları ile ilgilidir:

“Yanlışlıkta taş atmıştım ailesi gelip, ‘bu Çingeneleri neden okula alıyorsun?’ diye müdüre bağırdı.”

(Anket Görüşmelerinden)

50 Ulaş Karan tarafından yazılan Görmezlikten Gelinen Eşitsizlik: Türkiye’de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi Raporu, Minority Rights Group International & Sıfır Ayrımcılık Derneği, 2017 ve Nurcan Kaya tarafından yazılan Türkiye Eğitim Sisteminde Renk, Etnik Köken, Dil, Din ve İnanç Temelli Ayrımcılık, Minority Rights Group International & Tarık Vakfı, 2015 raporlarında da ayırıcı tutma uygulamaları yer almaktadır.

51 Irkçılığa Ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI), Romanlara karşı ırkçılık, hoşgörüsüzlük ve ayrımcılıkla mücadele, 3 ve 13 No.lu Genel Politika Tavsiye Kararları: Ana Başlıklar, <https://rm.coe.int/ecri-3-ve-13-no-lu-genel-politika-tavsiye-kararlar-romanlara-kars-rkc-/16808da198> (Erişim Tarihi: 01.09.2022)

52 Madde-2: Tanımlar ve Madde-4: Ayrımcılık Türleri, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6701.pdf> (Erişim Tarihi: 01.09.2022)

Roman çocuklara ve gençlere yönelik öğretmenlerin ayrımcı tutum ve eylemlerinin yanı sıra, Roman olmayan diğer çocuklar ve aileleri tarafından da ayrımcı tutum ve eylemlerin gerçekleşmesinin önlenmesi de okul yönetiminin sorumluluğu altındadır. Çocuk Güvenliği, sadece fiziksel güvenliği ifade etmez. Aynı zamanda duygusal ve kültürel güvenliği de ifade eder. Dolayısıyla, okullara çocuk güvenliğinin sağlanması da okul yönetiminin (ve de devletin) sorumluluğu arasındadır. ECRI'nin 13 No'lu tavsiye kararında "Roman çocuklarının okulda maruz kaldıkları klişeleşmiş ifadeler, ön yargılı yaklaşımlar ve ayrımcılığın önlenmesi ve bunlarla mücadele amacıyla, Roman olmayan çocukların ebeveynlerinin bilinçlendirilmeleri ve öğretim elemanlarının özellikle de kültürlerarası eğitim konusunda eğitilmeleri için tedbirleri almalarını"⁵³ hükümetlere bir tavsiye olarak sunulmuştur.

Ayrımcılığa Maruz Kalan Gençlerin İzledikleri Yollar

Ayrımcılığa maruz kalan gençlere ayrımcılık yaşadıktan sonra nasıl bir yol izlediklerine dair de bir soru yöneltilmiştir. **Gençlerin 26'sı hiçbir girişimde bulunmadığını, 8'i öğretmen veya okul müdürü ile görüştüğünü, 5'i ailesine anlattığını ve 3'ü bu sebeple okulu bıraktığını ve/veya okul değişikliği yaptığını ifade etmiştir.**

"Aileme, öğretmenlere ve müdüre anlatmaktan bıktım, okulu bıraktım."
(Anket görüşmelerinden)

Karan'ın yazdığı raporda da benzer bulgulara erişilmiştir: "Okullarda yaşanan taciz vakaları karşısında genellikle herhangi bir resmi makama başvurulmadığı; nadiren, taciz eden öğrencinin mağdur öğrenci tarafından öğretmenine şikâyet edildiği; taciz edenin öğretmen olduğu durumlarda genellikle okul idaresine başvuruda bulunulmadığı, bulunulduğunda ise öğretmen hakkında herhangi bir resmi işlem yapılmadığı görülmektedir. Roman çocukların çıkan her sorundan ötürü suçlandıkları ve öğretmenleri tarafından, örneğin sınıfın arka tarafındaki sıralarda oturmaları istenerek aşağılandıkları bildirilmektedir. Bu tür durumlarda birçok kez müdüre şikâyette bulunulduğu, ancak öğretmenler korunduğundan bu şikâyetlerin hiçbir sonuca ulaşmadığı belirtilmektedir."⁵⁴

⁵³ Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI), 13 No'lu Genel Politika Tavsiye Kararı, <https://hudoc.ecri.coe.int/eng?i=REC-13-2011-037-TUR> (Erişim Tarihi: 01.09.2022)

⁵⁴ Adı geçen rapor, syf:24

İSTİHDAM ORTAMLARINDA AYRIMCILIĞA DAİR BULGULAR

Gençlerin istihdam süreçlerinde maruz kaldıkları ayrımcılığa dair sorular iş arama süreçleri ve istihdam edildikleri süre odağında özelleştirilmiştir. Gençlerin çalışma ortamlarında ayrımcılığa maruz kalıp kalmadıkları, ayrımcılığa maruz kalma sebepleri ve sonuçlarına odaklanılmıştır.

İzleme çalışması bağlamında, Roman gençlerin çalışma hakları ve ortamlarına ilişkin ulusal ve uluslararası mevzuat incelenmiştir. Ulusal mevzuatta *Anayasanın 49. ve 50. maddeleri* ve *İş Kanunu'nun 5. maddesi*; uluslararası mevzuatta ise *İHEB'nin 23. maddesi*, *ESKHS'nin 6. ve 7. maddesi*, *Avrupa Sosyal Şartı*, *Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun 111. No'lu Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi* dayanak olarak ele alınmıştır. Ayrıca *ECRI'yle birlikte Derin Yoksulluk ve İnsan Hakları Kılavuz İlkelerine* de referans verilmiştir.

İstihdama Erişim ve Ayrımcılıkla İlişkisi

İzleme çalışması kapsamında görüşülen gençlerin **47'si çalıştığını, 50'si ise çalışmadığını belirtmiştir**. Gençlerin yarısından fazlası istihdamda değildir. Gençlerin yaş aralıklarına baktığımızda ise, çalışan **47 gençten 6'sı 18 yaş, 12'si ise 15-16 veya 17 yaşındadır**. 18 yaşından büyük gençlerin sadece %29,8'i istihdamdadır ve %70,2'si istihdamda değildir. **Yani başka bir deyişle 18 yaşından büyük 10 gençten sadece 7'si istihdamda değildir!**

Anayasa'nın 49. Maddesinde “Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır” ifadeleri yer almaktadır. **İHEB'nin 23. Maddesinde** “herkesin çalışma, işini seçme, adil ortamlarda çalışma, işsizliğe karşı korunma, ayırım gözetilmeksizin eşit işe eşit ücrete çalışma, insan onuruna yakışır şartlarda çalışması” bir hak olarak tanımlanmıştır. **Çalışma Hakkının geniş bir çerçevede tanımlandığı ESKHS'nin 6. maddesi** “herkesin özgürce seçtiği ve kabul ettiği işte çalışma hakkını” tanımlamakta, “bu hakkın korunması için taraf devletlere önlem alma sorumluluğu” yüklemektedir. Yine aynı sözleşmesinin **7. maddesi** ise, “herkesin adil ve elverişli çalışma koşullarından yararlanmak hakkını” tanımlamaktadır. Taraf devletlere çalışma ortamlarında şu konularla ilgili düzenleme yapma sorumluluğu yükler: çalışanların emeklerinin karşılığını aldığı, eşit işe eşit ücret verilen (özellikle kadınlara sunulan fırsatların erkeklere göre daha aşağı olmaması), ücretlerin adil ve herhangi bir ayırım yapılmaksızın düzenlendiği, çalışanların kendilerine ve ailelerine saygın bir yaşam düzeyi sağlayacak ücretler kazanabildiği, güvenli ve sağlıklı yaşam koşullarının sağlandığı, işyerlerinde liyakate göre yükselme olanaklarının tanındığı ve dinlenme-boş zaman-çalışma saatlerinin makul süreler olarak tanımlandığı, ek mesai durumlarının bu çalışmanın ücretlendirildiği bir çalışma ortamı. Hem ulusal hem uluslararası mevzuata bakıldığında Roman gençlerin istihdama erişimleriyle ilgili ciddi sorunlar bulunmaktadır. Roman gençler ve Roman gençler gibi görünmez gençlik gruplarının diğer gençlik gruplarına göre istihdama erişimleri daha zor olmaktadır.⁵⁵ **2021 yılında yayınlanan AB Türkiye İlerleme Raporunda** da “Roman vatandaşlar, kayıtlı işlerden büyük ölçüde dışlanmış ve bu vatandaşların yaşam koşulları ciddi şekilde kötüleşmiştir”⁵⁶ bulgusu Roman gençlerin mevcut durumlarıyla örtüşmektedir. Eylül 2022'de yayımlanan **Ayrımcılık Yasağı Türkiye Ülke Raporu'nda** Romanlar ve İstihdam konuları ile ilgili olarak öne çıkan bulgular da izleme raporundaki verilerle örtüşmektedir:

Türkiye'deki Romanlar “son derece yüksek” derecede yapısal işsizlikle karşı karşıyadır ve “etnik kökenleriyle bağlantılı olarak istihdamda belirli dezavantajlar ve önyargılarla karşı karşıyadır”.

55 Türkiye İstatistik Kurumu Ocak-Mart 2022 Genç İşsizliği rakamlarını şu şekilde açıklamıştır: “15-24 yaş grubunu kapsayan genç nüfusta işsizlik oranı bir önceki çeyreğe göre 0,3 puanlık azalış ile %21,1 oldu. Bu yaş grubunda işsizlik oranı; erkeklerde %18,5, kadınlarda ise %26,0 olarak tahmin edildi.”

56 AB İlerleme Raporu, https://ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2021_turkiye_raporu_tr.pdf (Erişim Tarihi:15.09.2022)

Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'ye ilişkin raporlarına göre, Romanlar için genel istihdam oranı %31'dir ve Romanlar büyük ölçüde kayıtlı işlerin dışında kalmaya devam etmektedir. Roman dernekleri tarafından yürütülen saha araştırmaları, istihdamda Romanlara karşı ayrımcılık konusunda deneysel kanıtlar ortaya koymuştur.

Bütün ulusal ve uluslararası dayanaklar bağlamında, Romanlara ve özelinde de Roman gençlere yönelik politikaların hayata geçirilmediği ve dolayısıyla Romanların genellikle istihdam dışında kaldığı görülmektedir. Bu konuda bir diğer not ise, Türkiye Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 2021 – 2023 yılı için hazırlamış olduğu **Ulusal Genç İstihdam Stratejisi** dokümanında Roman gençlerden bahsedilmemesidir. Dezavantajlı gençler vurgusu ise sadece engelli gençler ve genç kadınlar odağında yapılmaktadır.⁵⁷ **Aşağıdaki başlıklarda yer alan Romanlar gençlerin çalışma şartları ve iş yerinde maruz kaldıkları ayrımcılıkla birlikte düşünüldüğünde, Roman gençlerin istihdam ortamlarında doğrudan, dolaylı ve de çoklu ayrımcılığa maruz kaldıklarını söylenebilir.**

Çalışma Şartları ve Ayrımcılıkla İlişkisi

İzleme çalışması kapsamında görüşülen 47 genç hal-i hazırda çalışmaktadır. 47 gencin **24'ü bir kamu kurumu, özel sektör veya sivil toplum örgütünde; 14 genç ise kendi hesabına** (toplayıcılık, çiçekçilik, ayakkabı boyacılığı vs.) çalışmaktadır. **5 genç ara sıra iş çıktıkça çalışmakta, 4 kişi ise günlük yevmiye usulü ile çalışmaktadır. Yani çalışan gençlerden 23'ünün düzenli bir işi ve sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Çalışan gençlerden bazıları hurdacılık, hamallık, pazarcılık, temizlikçilik, bohçacılık gibi işler yaptığını ifade etmiştir.** Hem okuyup hem de ailesi ile birlikte hurdacılık vb. işler yapan gençler de vardır. Ayrıca iki genç de bir Roman sivil toplum örgütünde çalıştığını söylemiştir.

Fundación Secretariado Gitano adlı vakıf tarafından hazırlanan “Türkiye’de Romanların Durumu Türkiye’de Çalışma ve İnsana Yakışır İş Koşulları Sorunları” adlı rapora göre; Romanların genel olarak düzenli bir işe veya sosyal güvenceye erişimleri bulunmamaktadır. Bu dışlanmanın sebepleri arasında düşük eğitim seviyesi, iş için pazarda gerek duyulan becerilere sahip olunmaması, geleneksel iş alanlarının azalmasıyla birlikte dahil olunan iş alanlarında maruz kaldıkları önyargı ve ayrımcılık bulunmaktadır. Romanlar kayıt dışı ekonomi içerisinde çok çeşitli işlerde ve genellikle de geçici işlerde çalışmaktadır.⁵⁸

Ayrımcılık Yasağı Türkiye Ülke Raporu’nda Romanlar ve istihdam konuları ile ilgili olarak öne çıkan bulgular da izleme raporundaki verilerle örtüşmektedir: Yaşadıkları yerlerde karşılaştıkları ayrımcılık nedeniyle Romanlar çalışma hayatında çoğunlukla güvencesiz ve düşük gelirli işlerde çalışmaktadır: eğlence sektöründe müzisyenlik, evsel katı atık toplama, sepetçilik, çiçekçilik vb.⁵⁹

Çalışma Yaşı

Çalışma yaşına ayrı bir parantez açılması gerekir. **Anayasanın 50. Maddesinde** “Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar” liadesi yer almaktadır. **Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik**’te çocukların 15 yaşına girdikten sonra gelişimlerini, sağlık ve güvenliklerini tehlikeye atmaya- cık ve bununla birlikte eğitime devamı engellemeyecek “hafif işlerde” çalıştırılabileceği belirtilmektedir. Ancak görüşmeye katılan Roman çocuklar ve gençlerin verdikleri cevaplara bakıldığında, **15 yaşından önce çalışmaya başlamanın oldukça sık rastlanan bir durum olduğu görülmektedir ve bu durum açık bir çocuk hakları ihlalidir:**

“8 yaşımdan beri işe gitmeye başladım.”
(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Kadın, 23 yaşında)

“Okulu bıraktıktan sonra, 12-13 yaşında işe başlamak istedim. İşe alan da olmadı. Sigortasız yerlerde çalıştım. Boyacılık yaptım. Ayakkabı boyacılığı yaptım.”
(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Erkek, 18 yaşında)

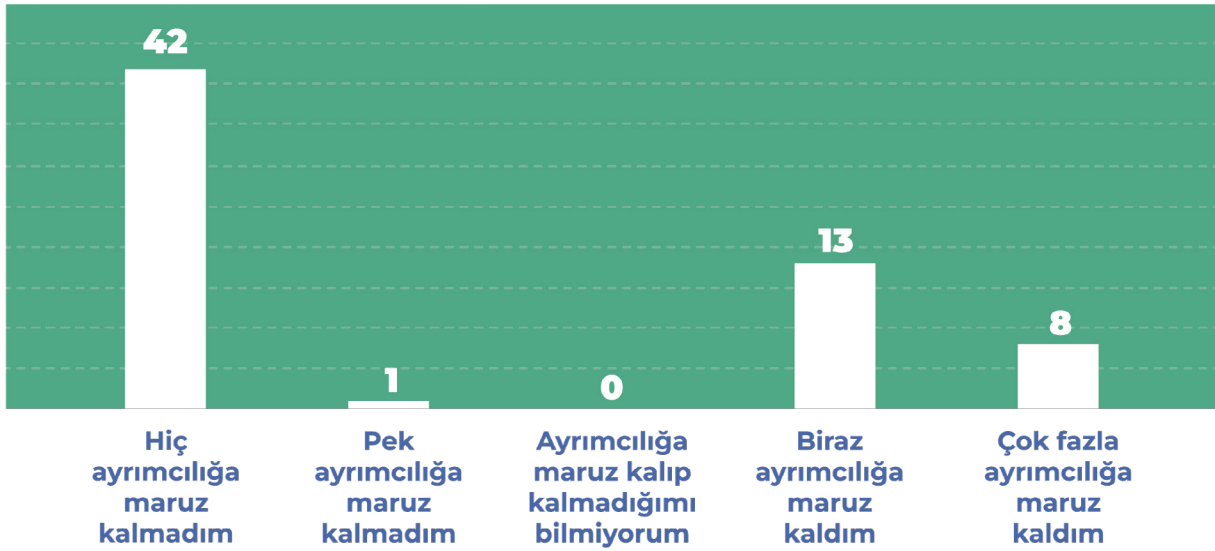
Çalışma Ortamlarında Ayrımcılık

İş Arama Sürecine Dair Bulgular

Görüşmeciler gençlere, iş arama süreçlerinde karşılaştıkları ayrımcılık eylemlerine, kimler tarafından ayrımcılığa maruz kaldıklarına ve ayrımcılığa maruz kalma sebeplerine dair sorular sorulmuştur. Ayrımcılığa maruz kalan gençlere ise, böyle bir durumda nasıl bir yol izlediğine dair ek bir soru sorulmuştur.

Gençlerin toplamda 46'sının bugüne kadar en az bir iş görüşmesi deneyimi vardır. Gençlerin 42'si hiç ayrımcılığa maruz kalmadığını belirtmiştir.⁶⁰ Gençlerin 13'ü iş arama süreçlerinde biraz, 8'i ise iş arama süreçlerinde çok fazla ayrımcılığa maruz kaldığını ifade etmektedir. **Toplamda 22 genç, yani ortalama her 2 gençten 1'i iş arama süreçlerinde ayrımcılığa maruz kaldığını belirtmiştir.**

Gençlerin İş Arama Süreçlerinde Ayrımcılığa Maruz Kalmaya Dair Fikirleri

“Nerede oturuyorsun diye soruyordu. Benim mahallem Dom mahallesi olduğunu bildikleri için iş vermediler. Bunu bir çok kez yaşadım. Arayacağız diyorlar, aramıyorlar.” (Anket görüşmelerinden)

Gençlerden 10 tanesi, işe alım mülakatlarında sorulan sorulardan rahatsız olduğunu ifade etmiştir. **Bu soruların ne olduğu sorulduğunda ise çoğunluğu mülakat sırasında kendilerine Roman (Roman, Dom, Lom ve Abdal) olup olmadığının sorulduğunu anlatmışlardır.**

Gençlere, iş arama süreçlerinde en çok karşılaştıkları sorunların neler olduğu da farklı seçeneklerle sorulmuştur. Gençlerin 24'ü **“bulduğum işler çok uzakta”** yanıtını vermiştir. 19 genç, **“eğitim düzeyim sorun oluyor”**, 17 genç **“bulduğum işlerde teklif edilen ücret, aynı iyi yapan diğer kişilere göre daha düşük”**, 16 genç **“Roman kimliğimden dolayı, işveren benimle çalışmak istemiyor”**, 15 genç **“kendi bilgi ve becerilerime uygun iş bulamıyorum”**, 8 genç kadın ise, **“cinsiyetim sorun oluyor”** cevabını vermiştir. 21 genç ise, “diğer” seçeneğini işaretlemiştir.

Farklı kişiselliklerin, iş arama süreçlerinde farklı sorunlar ortaya çıkardığı da bir diğer bulgudur. **Yaşın küçük olması⁶¹, kadın olmak, askerliği yapmamış olmak, cezaevi deneyiminin olması, dış görünüş, iş deneyimi olmaması** gençlerin iş bulmasını zorlaştıran sebeplerden bazılarıdır.

⁶⁰ Bu noktada altı çizilmesi gereken birkaç nokta vardır. Birincisi, gençlerden bazıları bugüne kadar herhangi bir iş görüşmesine gitmedikleri için herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadıklarını ifade etmiştir. İkincisi ise, özel sektörde çalışan gençlerden bazıları, iş görüşmesine deneyimi yaşamamış ve tanıdık aracılığıyla iş bulmuştur.

⁶¹ Bu noktayı ikiye ayırmak önemlidir. Bu soruya cevap veren gençlerin bir kısmı 18 yaşından küçük olduğu için iş bulamadığını ifade ederken, bir kısmı ise yaş-deneyim ilişkisine dair işveren algısından kaynaklı olarak “yaşın küçük olması” cevabını vermiştir. Aynı cevaplar gibi görünse de 15-18 yaş arası gençlerin (çocukların) yasal statüleri bağlamında ayrı bir şekilde tartışılması da oldukça kritik olacaktır.

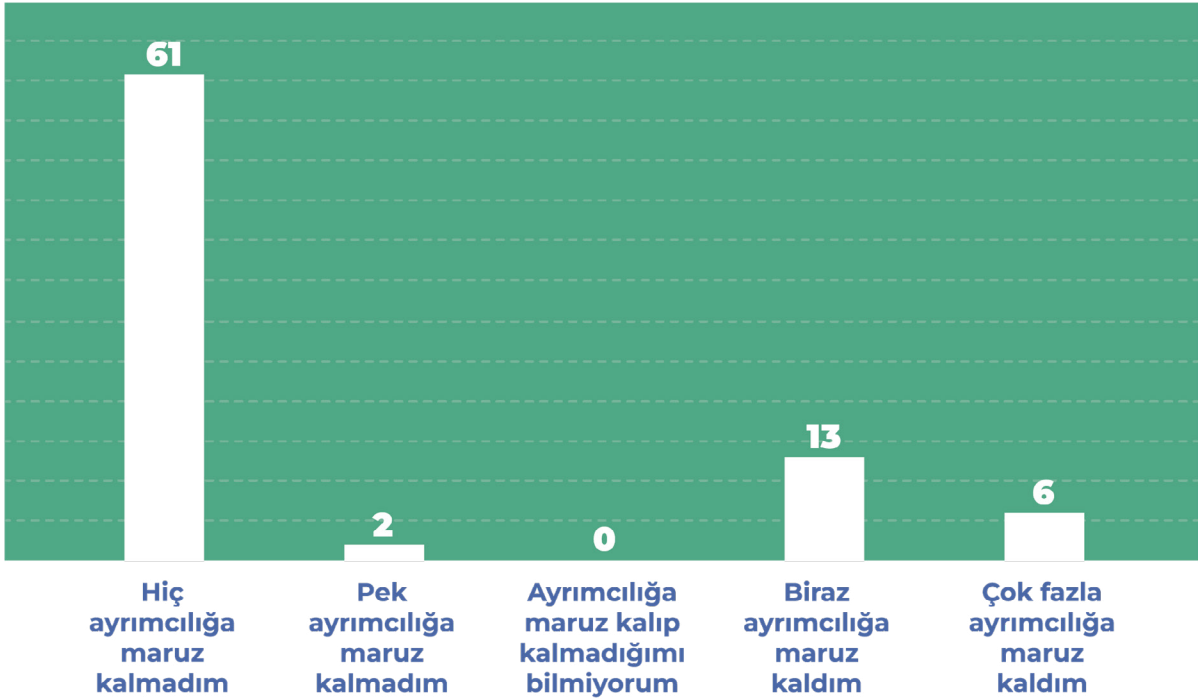
Bununla birlikte **ekonominin kötü olmasından kaynaklı iş imkanlarının kısıtlı olması, iş bulmak için torpil gerektiği** de dile getirilen diğer nedenler olmuştur.

Çalışma Ortamlarına Dair Bulgular

Çalışan gençlere veya geçmişte çalışma deneyimi olan gençlere, eğitim ortamlarındaki sorulara benzer bir şekilde iş ortamlarında yaşanan ayrımcılığa, sebeplerine ve sonuçlarına dair de sorular yöneltilmiştir. Bu sorulardan ilki, iş ortamında ayrımcılığa maruz kalıp-kalmadıklarına dair fikirlerinin alındığı sorudur.

Gençlerden 61'i iş ortamlarında hiç ayrımcılığa maruz kalmadığını ifade etmektedir. Gençlerin 13'ü biraz ayrımcılığa maruz kaldım cevabını verirken, 6'sı ise çok fazla ayrımcılığa maruz kaldığını ifade etmiştir. 2 genç ise, pek ayrımcılığa maruz kalmadığını belirtmektedir. **Yani 21 genç iş ortamlarında ayrımcılığa maruz kaldığını belirtmiştir.**

Gençlerin İş Ortamında Ayrımcılığa Maruz Kalmaya Dair Fikirleri

Farklı sorularda olduğu gibi, bu soruda da ayrımcılığa maruz kalmama sebeplerinden biri olarak **“kimliği saklamak” cevabı, gençlerden gelen cevaplardan biridir.** Gençlerden bazıları Roman (Roman, Dom, Lom ve Abdal) olduğunu işyerinde kimsenin bilmediğini bu nedenle de ayrımcılığa maruz kalmadığını belirtmiştir.

“Genelde iş ortamlarında sorduklarında İstanbulluyum deyip, geçiyorum.”
(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Kız Çocuğu, 17 yaşında)

“18 yaşından önce, büyüklerin arasında çalışıyordum diye, kimse kimliğimi sormuyordu. 18 yaşından sonra da çalıştığım işyerinde kimliğini sakladım. Bu nedenle de ayrımcılığa maruz kalmadım.”
(Anket görüşmelerinden)

İş yerinde Roman kimliğini sakladığını ifade eden genç kadın ayrıca Roman olduğunun anlaşıl-maması için kıyafet seçimine dahi dikkat ettiğini ifade etmiştir:

“Taşlı taşlı eşofmanlar giyiyordum iki sene önce. Mahalle dışında giyemiyordum, insanlar bakıyordu. Sonradan giyim şeklimi değiştirdim. İşyerlerine bile öyle gidemiyordum, anlayacaklar diye. İnsan anlıyorlar hemen, bu Çingene'dir diye. Giyimden de ayırt ediyorlar.”
(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Kız Çocuğu, 17 yaşında)

Ayrımcılığa maruz kaldığını ifade eden gençlerin ayrımcılığa maruz kalma sebepleri sorulduğunda **18'i "etnik kimliğimden dolayı ayrımcılığa maruz kaldım" cevabını verirken, 3'ü ise "diğer" yanıtını** vermiştir. Diğer yanıtları ise, din-inanç temelinde ayrımcılık anlatılarıdır:

"2-3 gün çalıştırıp, Dom olduğumu anlayınca hemen işten çıkarıyorlar."
(Anket görüşmelerinden)

"Aynı zamanda Alevi olduğum için bu işyerinde ayrımcılığa uğruyorum."
(Anket görüşmelerinden)

İş ortamında ayrımcılığa maruz kaldığını ifade eden 21 gence, kim tarafından ayrımcılığa maruz bırakıldıklarına dair soruya 18 genç cevap vermiştir. **7 kişi, diğer çalışanlar tarafından, 4 kişi işverenler tarafından, 1 kişi ise idari personel tarafından ayrımcılığa maruz kaldığını ifade etmiştir.** 7 kişi ise, "diğer" cevabını vermiştir. Diğer cevabının detaylarına bakıldığında, genellikle **"müşteriler"** veya iş yapılan ortamdaki **"diğer kişiler" (köylüler, sokaktaki vatandaşlar, market sahipleri vd.)**'dir.

"Otelde çalışırken müdür Dom olduğumu anlayınca bana farklı muamele yapmaya başladı. Önceleri kardeş gibi davranırken sonra emir vermeye başladı bana."
(Anket görüşmelerinden)

Gençlerden **3'ü maruz kaldığı ayrımcılık sonrasında işten ayrıldığını/iş değiştirdiğini ifade etmiştir. 9'u hiçbir tepki vermediğini, 8'i ise tepki gösterdiğini ifade etmiştir:**

"Bir şey diyemiyorsun ki. Zaten Dom olduğumu anlayınca işten çıkarıyorlar."
(Anket görüşmelerinden)

"Müdüre şikayet ettim. Müdür, ben onlarla konuşurum, sen işine bak dedi. Hiçbir değişim olmadı."
(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Erkek, 18 yaşında)

Gençlerin eğitim ortamlarında olduğu gibi çalışma ortamında da ayrımcılığa maruz kalma durumlarının sadece "öznel" fikirler/algılar olmadığı, aktarılan olayların/deneyimlerin ulusal ve uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan çerçeveler ışığında da ayrımcılık eylemleri olduğu söylenebilir. İş arama süreçlerinde gençler **etnik kimliğin bilinmesi, Romanların yaşadıkları mahallerinin "roman mahallesi" olduğunun bilinmesi, ten rengi, konuşma, giyim tarzı vb.** sebeplerden dolayı ayrımcılığa maruz kalmışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti **Anayasasının 10. Maddesi** ile birlikte **4857 sayılı İş Kanunu'nun 5. Maddesinde** de "eşit davranma ilkesi" tanımlanmıştır: *"İş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz."*⁶² Yine **Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 111 No'lu Ayrımcılık Sözleşmesi**, ayrımcılığı *"İrk, renk, cinsiyet, din, siyasi inanç, ulusal veya sosyal menşeye bakımından yapılan iş veya meslek edinmede veya edinilen iş veya meslekte tabi olunacak muamelede eşitliği yok edici veya bozucu etkisi olan her türlü ayrılık gözetme, ayrı tutma veya üstün tutma"* olarak tanımlanmaktadır.⁶³

ECRI'de de Roman yurttaşlara yönelik olarak devletlere şu tavsiyelerde bulunulmuştur: (1) İşe almada ve kariyer gelişiminde Romanlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak; (2) Özellikle işe alma ve mesleki eğitimde Romanlar için pozitif önlemler almak.⁶⁴

Gençlerin iş bırakma sebeplerine dair bulgulara bakıldığında ise, 23 gencin iş bıraktığı/değiştirdiğini göstermektedir. Gençlerin 6'sı ayrımcılık yüzünden, 2'si iş yerinde gördüğü şiddet yüzünden, 4 kişi ise çalışma ortamının kötü olmasından kaynaklı işi bıraktığını söylemiştir.

⁶² 4857 sayılı İş Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4857.pdf> (Erişim Tarihi:08.10.2022)

⁶³ Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 111 No'lu Ayrımcılık Sözleşmesi, https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377273/lang--tr/index.htm (Erişim Tarihi:20.09.2022)

⁶⁴ İrkçiliğe ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI), Romanlara karşı ırkçılık, hoşgörüsüzlük ve ayrımcılıkla mücadele, 3 ve 13 No.lu Genel Politika Tavsiye Kararları: Ana Başlıklar, <https://rm.coe.int/ecri-3-ve-13-no-lu-genel-politika-tavsiye-kararlar-romanlara-kars-rkc-/16808da198> (Erişim Tarihi: 01.09.2022)

“Ben genelde kimse ile konuşmuyorum. İnsanların yüzüne bile bakmıyorum. Bu en iyisi. Kötü bir şey olmasın diye! Normalde konuşmayı severim. Hani konuşurken ustabaşı gelir, bağırır filan diye...”

(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Kız Çocuğu, 17 yaşında)

“Bir barda çalıştım. Daracık bir yerde çalışıyordum. Müşterinin üzerine rakı döktüm yanlışlıkla. ‘Pis Çingene’ dedi. Öyle deyince zoruma gitti. Bir de üzerine, diğer çalışanlar da kendi arasında gruplaşıp bana soğuk davrandılar. Bu sebeplerden dolayı işi bıraktım.

(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Erkek, 21 yaşında)

“Şefliğe yükseldim ama maaşım aynı kaldı.”
(Anket görüşmelerinden)

Ulusal ve uluslararası hukuk metinleri incelendiğinde, gençlerin birçok açıdan ayrımcılığa maruz kaldığını söylemek mümkündür. Gençlere etnik kökenine veya etnik kökenine dair bilgi alınacak sorular sorulması, giyim-konuşma veya kültürel özelliklerinden dolayı yargılanması ve kötü hissettirilmesi, doğrudan nefret söylemlerine maruz bırakılması, iş yerinde psikolojik baskı kurulması ve yalnızlaştırılması, eşit işe eşit ücret verilmemesi, insan onuruna yakışmayan şartlarda çalıştırılması, diğer çalışanlardan farklı muameleye maruz bırakılması insan hakları ihlalleri, ayrımcılık ve nefret söyleminin konularıdır. **Bu noktada, TİHEK Kanunu’nda doğrudan ayrımcılık türü olarak tanımlanan “ayrı tutma”, “doğrudan ayrımcılık”, “dolaylı ayrımcılık” “işyerinde yıldırma”, ve “taciz” açısından ayrımcılık eylemlerinin yaşandığını söylemek mümkündür.**⁶⁵

Gençlerin iş arama süreçleri ve çalışma ortamları düşünüldüğünde de birçok ayrımcılık ve hak ihlali ile karşı karşıya oldukları görülmektedir. Aşağıda belirtilen bütün durumlar, raporun Ulusal ve Uluslararası Mevzuatta yer verdiği resmi belgeler düşünüldüğünde ayrımcılık içermektedir:

- Gençlerin önemli bir bölümü açlık sınırının altında, genç yoksulluğu çekmektedir.
- Güvencesiz çalışan çok sayıda genç bulunmaktadır;
- Öncelikli olarak gençler için istihdam alanları zaten dardır. Bunun üzerine **Roman kimlikleri ile doğrudan veya dolaylı ayrımcılığa maruz kalmışlardır;**
- Gençlerin iş arama süreçlerinde “Roman kimliklerinin” veya “yaşadıkları mahalle” gibi soruların sorulması, **doğrudan ayrımcı tutumlar arasındadır;**
- ESKHS 7 maddesi ve TİHEK Kanununun “**makul düzenleme yapmama**”dan kaynaklı **ayrımcılık** türü düşünüldüğünde eşit işe, eşit ücret verilmemesi; yasal süreden fazla çalıştırılmaları, asgari ücretin altında ödemeler **ayrımcılık örnekleridir;**
- TİHEK Kanununda belirtilen **işyerinden yıldırma**, yine Roman gençlerin sıkça karşılaştıkları ve bu sebeple işten ayrılma/değiştirme durumu yaşadıkları **bir ayrımcılık türüdür;**
- **Roman genç kadınlar işe alım süreçleri başta olmak üzere daha da derinleşen/çoklu ayrımcılık yaşamaktadır;**
- Roman genç kadınların yaşadıkları bir diğer ayrımcılık ise, **bakım verme zorunluluklarından** kaynaklı işi bırakma zorunda kalıyor olmalarıdır;
- Çocuklar erken yaşta çalışmaya başlamakta ve bu sebeple okulu bırakmaktadır. Çalışma şartları güvencesiz ve genellikle gelişimlerini olumsuz etkileyen alanlarda olduğu için başta ÇHS 32. madde olmak üzere **birçok çocuk hakkı ihlali de ortaya çıkmaktadır.**

Son olarak, gençlerin önemli bir kısmı Roman Kimliğini saklamayı iş yerinde veya görüşmesinde ayrımcılığa maruz kalmamak için bir strateji olarak görmektedir. Bu durumun da başlı başına bir psikolojik şiddet olarak, iş ortamlarında “taciz” olarak adlandırılabilen TİHEK Kanununda belirtilmektedir. **Taciz de bir ayrımcılık türü olarak TİHEK Kanununda tanımlanmıştır.**⁶⁶

⁶⁵ Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6701.pdf> (Erişim Tarihi: 22.08.2022)

⁶⁶ Madde-2: Tanımlar, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6701.pdf> (Erişim Tarihi: 22.08.2022)

İki Büyük Parantez: Genç Yoksulluğu ve Genç Roman Kadınlar

Sonuç ve Tavsiyeler bölümüne geçmeden önce, iki konuda ayrı iki parantez açmanın önemli olduğunu düşünüyoruz. Birincisi, Roman gençlerin yaşadıkları derin yoksulluğu “genç yoksulluğu” olarak da ifade etmek, Gençlik Hakları bağlamında gençlerin ekonomik hayata katılımlarıyla da ilişkili olarak tartışılmasına da katkı sağlayabilir. Dünya’nın birçok yerinde de genç yoksulluğu ciddi bir sorun olarak görülmektedir.⁶⁷ Çoklu ayrımcılık arttıkça, genç yoksulluğunun derinleştiğini de söylemek yanlış olmayacaktır. Roman gençlerden toplanan veriler şu şekildedir:

Genç Yoksulluğu ve Ayrımcılıkla İlişkisi

Gelir Düzeyine dair bulgulara bakıldığında, gençlerin ciddi bir şekilde yoksulluk çektiği görülmektedir. Elde edilen bulgulardan bazıları şu şekildedir:

■ **Gençlerin 28’inin geliri bulunmamaktadır.**

■ Gençlerin hiçbiri herhangi bir yardım almamaktadır.

■ **30 gencin geliri 0-1000 TL arasındadır.**

■ Gençlerin yaşadıkları evlere giren aylık gelire bakıldığında ise, 2 kişi geliri olmadığını belirtmiştir. Bu iki aileden biri destek alırken, diğeri almamaktadır. **Toplamda 13 ailenin aylık geliri 1000 TL’nin altında, 15 tanesinin ise 1001 – 2000 TL arasındadır.**

■ **Gençlerin en az 83’ü, ailelerin en az 55’i asgari ücretin altında kazanmaktadır.**⁶⁸

■ Gençlerin çocuklarının olup olmadığı ve sayısı sorulmuştur. 14 genç çocuk sahibi olduğunu belirtmiştir. 2 kişinin 3, 5 kişinin 2, 7 kişinin ise 1 çocuğu vardır.⁶⁹

■ **Gençlerin 24’ü, eve en çok gelir getiren kişinin kendileri olduğunu belirtmişlerdir.**

Yukarıdaki rakamlara bakıldığında, gençlerin evli olsunlar olmasınlar yoksulluk sınırı altında yaşadıkları görülmektedir. Türk – İş Sendikasının Temmuz 2022’de yayınladığı açlık ve yoksulluk sınırına⁷⁰ bakıldığında, **Roman gençlerin en az %83’ünün, ailelerin ise en az %55’inin açlık sınırı altında yaşadığı görülmektedir. Derin Yoksulluk ve İnsan Hakları Kılavuz İlkelerinde** devletlere şu tavsiyeler verilmektedir: **(1)** Yoksulluk içinde yaşayan insanların kayıtlı işgücü piyasasında insana yakışır iş bulma fırsatlarını arttırmak amacıyla, mesleki rehberlik ve eğitim ve beceri geliştirme fırsatları da dahil olmak üzere özel tedbirler almalıdır; **(2)** İstihdama ve eğitime erişimde ayrımcılığı ortadan kaldırmalı ve eğitim programlarının kadınlar, göçmenler ve engellilikleri olan insanlar da dahil olmak üzere yoksulluk ve işsizliğe karşı en savunmasız insanlar açısından erişilebilir olmasını ve bu insanların ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesini sağlamalıdır.

Parantez açılacak bir diğer konu ise, **Roman Genç Kadınların çoklu olarak maruz kaldıkları ayrımcılıktır.** Roman Genç Kadınlarla ilgili Eğitim-İstihdam ve Çoklu Ayrımcılık temelinde elde edilen veriler şu şekildedir:

Roman Genç Kadınlar: Eğitim, İstihdam ve Çoklu Ayrımcılık

Toplumsal Cinsiyet eşitsizliği, Roman genç kadınlar için çoklu ayrımcılığın nedenlerinden biridir. Çalışmaya katılan 39 genç kadından ve hal-i hazırda çalıştığını ifade eden genç kadın sayısı **13’tür.** (Toplamda 47 çalışan genç vardır). **15-25 yaş arası her 3 genç kadından 2’si istihdamda değildir. Bu durum hem İHEB’ye hem de ESKHS’ne**

⁶⁷ #YouthStats: Hunger and Poverty, <https://www.un.org/youthenvoy/hunger-poverty/> (Erişim Tarihi:06.10.2022)

⁶⁸ Anket çalışmaları Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında gerçekleştirilmiştir. İlgili tarihte asgari ücret 4253.40 (net)’tir. Derinlemesine görüşmeler ise, Temmuz ayında gerçekleştirilmiştir ve ilgili tarihte asgari ücret 5500,35 (net)’tir.

⁶⁹ “İlk çocuk sahibi olduğunuzda kaç yaşındaydınız?” sorusu da çocuk sahibi olma sorusuna ek olarak sorulmuştur. **14 kişiden 6’sı 18 yaşından küçükken çocuk sahibi olduğunu belirtmiştir. 6 kişinin 2’si erkek, 4’ü ise kadındır. Bu cevaplar dışında diğer kişiler ise, 19-22 yaş arasında çocuk sahibi olmuştur.**

⁷⁰ Dört kişilik bir ailenin aylık sadece gıda harcaması tutarı 6839,64 TL; yalnız yaşayan bir çalışanın aylık yaşama faaliyeti ise 8930 TL’dir.

göre bir hak ihlalidir. Ayrıca **Avrupa Sosyal Şartı'nın Madde E: Ayrımcılık Yasağında**, "Bu Şartla yer alan haklardan yararlanma ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka görüşler, ulusal ya da sosyal köken, sağlık, ulusal bir azınlığa mensubiyet, doğum ya da başka statüler gibi nedenlere dayanan hiç bir ayrımcılığa tabi olmaksızın sağlanacaktır." ifadesi de yer almaktadır.⁷¹

Eğitim ortamlarına ilişkin olarak ise, çoklu (kesişimsel) ayrımcılık konusunun altını çizmek önemlidir. **Görüşmeciler arasında yer alan Roman Kız Çocukları/Genç Kadınlar da ihtiyaçları farklılaşan gruplardan biridir.** Roman Genç Kadınların hem Roman hem Genç hem de Kadın olmalarından kaynaklı olarak "**çoklu ayrımcılığa**" maruz kaldıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. **TİHEK Kanunu** da çoklu ayrımcılığı "*ayrımcı uygulamanın birden fazla ayrımcılık temeli ile ilişkili olması durumunu*" olarak tanımlamıştır.⁷² Roman Genç Kadınların eğitimde ve istihdamda olmamalarının cinsiyete eşitsizliği temelli diğer sebepleri ise, **kardeşlerine veya hasta aile bireylerine "bakım yükü" ve "erken yaşta evlilikler"dir.**^{73 74} **Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)**'nin giriş metninde yer alan ve CEDAW'ın temel dayanaklarından biri olan "*Yoksulluk hallerinde kadınların yiyecek, sağlık, eğitim, öğretim ve iş bulma ve sair ihtiyaçlarının karşılanması bakımından en az imkana sahip olduklarından endişe duyarak*" ifadesi, birçok Roman Genç Kadının ihtiyacıyla ve hak mücadelesiyle de doğrudan örtüşmektedir. **CEDAW aynı zamanda 10. ve 11. Maddelerinde** kadınların eğitim ve çalışma ortamlarında her türlü ayrımcılığın önlenmesi için taraf devletlerin yükümlülüklerini tanımlamıştır.⁷⁵ **Derin Yoksulluk ve İnsan Hakları Kılavuz İlkeleri'nin Eğitim Hakkı Bölümündeki 87. Maddede** de kız çocuklarının eğitimi ve kadın yoksulluğu ile ilgili olarak şu ifadeler yer almaktadır: "*Kız çocuklarının eğitim haklarından daha yaygın olarak mahrum kalması, mevcut seçeneklerini kısıtlayarak, kadın yoksulluğunu arttırmaktadır.*"

Dolayısıyla Roman Gençlerin yaşadıkları ayrımcılık üzerine konuşurken, Roman Genç Kadınların yaşadıkları ayrımcılığa "çoklu ayrımcılık" gözlüğüyle bakmak; oluşturulacak politikaların da özel önlem politikalarını içerecek şekilde ve toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir şekilde hazırlanması oldukça önemlidir.

71 Avrupa Sosyal Şartı, <https://www.anayasa.gov.tr/media/3680/avrupasosyalsarti.pdf> (Erişim Tarihi: 20.09.2022)

72 Madde-2: Tanımlar, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6701.pdf> (Erişim Tarihi: 22.08.2022)

73 Ekin Çuhadar, Pandemi Döneminde Roman Çocukların Eğitime Erişimi, İstanbul, Sıfır Ayrımcılık Derneği, 2021

74 UNICEF Moldova, Roma Children and Their Access to Services, <https://www.unicef.org/moldova/media/846/file/Roma-children-and-their-access-to-services.pdf> (Erişim Tarihi:08.10.2022)

75 Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/KadinlaraKarsiAyrımcılığınOnlenmesiSozlesmesi.pdf> (Erişim Tarihi: 08.10.2022)

SONUÇ VE TAVSİYELER

Bu bölüm, raporda öne çıkan sonuçlar ve tavsiyelerle birlikte, Gençlere sorulan “*Karar Vericilerden Beklentileriniz*” sorusuna verilen cevaplardan yola çıkılarak hazırlanmıştır. Gençler **eğitim, istihdam, barınma ve kentsel dönüşüm, sağlık, sosyal yardımlar, ayrımcılık, sosyal ve sportif faaliyetlerle** ilgili birçok talep ve beklentiyi dile getirmiştir. Örneğin, barınma sorununu derinden yaşayan gençler, evlerin dönüştürülmesi gerektiğini düşünüyor. Erken evlilikler ve madde bağımlılığı ile mücadele edilmesi ise, diğer bir talep olarak karşımıza çıkıyor. Roman Stratejisi ve Eylem Planının hayata geçirilmesi ve Roman sivil toplum örgütleri ile işbirliğinin geliştirilmesi gibi talepler de mevcut. **Gençlerin eşit, adil ve onurlu bir yaşam sürebilmeleri için bütün ihtiyaçlarının ortaya konulması, bütün gençlik gruplarını içerecek şekilde katılımcı politikalar hazırlanması ve uygulanmasının karar vericilerin en önemli hedefi olması gerekir.**

Raporun bu bölümde ise, gençlerin taleplerinden ve bu raporda yer alan bulgulardan yola çıkarak **ayrımcılık, eğitim, istihdam, gençlik politikası ve ilişkili kesişimler** konulara dair elde edilen sonuçları ve tavsiyeleri okuyabilirsiniz.

Ayrımcılığa Dair Sonuçlar ve Tavsiyeler

Gençlerin birçoğu eşitlik kavramı üzerinde durarak herkesle eşit olmak istediğini belirtmiştir. Karar vericilerden ise ayrımcılıkla mücadele edilmesi ve ayrımcılık yasası çıkarılarak, ayrımcılıkla ilgili caydırıcı cezaların verilmesi talep edilmiştir. Bu yasal düzenlemelerde “gençler”, “genç kadınlar”, “roman gençler”, “roman genç kadınlar” gibi ihtiyaçları farklılaşan gruplara özellikle yer verilmelidir.

“Ayrımcılık yapanlara caydırıcı cezalar verilmeli...”
(Anket Görüşmelerinden)

“Ayrımcılık Yasası çıkması lazım, öteki türlü biz o koltukta yarım oturmaya devam edeceğiz...”
(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Kadın, 25 yaşında)

“Ayrımcılık yapmadan iş, eğitim, sağlık imkanları sunulsun. Bunlar olmayınca insan ülkeden soğuyor. İş bulamayan insanlar illegal yollara sapıyor, hırsızlık yapıyor, hapse düşüyor.”
(Anket Görüşmelerinden)

Gençlerin yaşadıkları ayrımcılıkla ilgili olarak herhangi bir kamu kurumuna başvuru yapmadıkları bilinmektedir. Örneğin, TİHEK’e yapılan başvurular ile ilgili olarak 2018 - 2020 arasındaki kararlar incelendiğinde hiçbir başvurunun Roman Hakları bağlamında yapılmadığı görülmektedir.⁷⁶ Kamu Denetçiliği Kurumu⁷⁷ ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu⁷⁸ ayrımcılık ve insan hakları ihlalleri durumlarında bireysel başvuru almaktadır. İlgili kurumların, Roman gençler gibi görünmez gençlik gruplarının başvuru yapabilmesi için önlemler alması, gençlere ulaşması ve başvuru yolları konusunda bilgilendirmesi, Roman gençlere yönelik ayrımcılığın ortaya konması bakımından kritiktir.

Görüşmelere katılan gençlerden bazıları sivil toplum alanına dahil olduktan sonra kendi kimliği ile barıştığını ve Roman olduğunu rahatlıkla ifade edebildiğini belirtmiştir. Dolayısıyla oluşturulacak gençlik politikalarında gençlerin sivil toplum alanına katılımının artırılması önerilmektedir.

⁷⁶ Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Ayrımcılık Yasası Kararları 2018 - 2020 Raporu, https://www.tihk.gov.tr/upload/file_editor/2022/02/1645712182.pdf (Erişim Tarihi: 10.09.2022)

⁷⁷ Kamu Denetçiliği Kurumu E-Başvuru Sistemi, <https://ebasvuru.ombudsman.gov.tr/> (Erişim Tarihi:28.09.2022) Not: Kamu Denetçiliği Kurumu'nun Çocuk Dostu bir başvuru sistemi de aynı linkte yer almaktadır.

⁷⁸ Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu E-Başvuru Sistemi, <https://ebasvuru.tihk.gov.tr/Giris.aspx> (Erişim Tarihi:28.09.2022)

Gençlerle ilgili oluşturulacak ve gençlerin katılımıyla tasarlanacak politika yapım süreçlerine Roman Topluluklarından grupların ve özelinde de ihtiyaçları farklılaşan gençlerin (genç kadınlar, engelliler vd.) dahiliyetlerinin sağlanması oldukça kritiktir.

Eğitim Ortamlarında Ayrımcılığa Dair Sonuçlar ve Tavsiyeler

Gençler, Roman çocuk ve gençlerin eğitimlerine devam edebilmeleri için farklı açılardan desteklenmeleri gerektiğini düşünmektedir. Roman çocuk ve gençlere yönelik özel eğitim politikaları ve pozitif ayrımcılık içeren politikalar geliştirilmelidir.

Zorunlu eğitimin süresinin artması ve okula devam etmeyen çocukların sıkı takibinin yapılması, özellikle Roman çocuklar gibi birçok sebepten okulu terk etme potansiyeli olan çocuk grupları için oldukça kritiktir. Bu noktada bir diğer öneri ise, **“okul sosyal hizmeti”** uygulamasıdır. Okul Sosyal Hizmeti Uygulaması, vaka takibini de içereceğinden dolayı, çocukların okulu terkini önleme konusunda bir takip işlevini de yerine getirecek bir uygulamaya dönüşebilir.

Derin yoksulluğun azaltılması ile okullaşma oranı, okullaşma oranının artması ile de istihdam oranı arasında ciddi bir korelasyon vardır. Dolayısıyla çocukların okula devamının sağlanması için, derin yoksullukla mücadele edecek politikaların oluşturulması, politikaların uygulanabilir hale geleceği zamana kadar ise “geçici önlem” uygulamalarının (okul çağında çocuğu olan ailelerin maddi olarak desteklenmesi, çocuklara okula devam edebilmeleri için burs verilmesi vb.) hayata geçirilmesi gerekir.

Gençlerin dile getirdiği diğer tavsiyeler ise, *Roman genç ve çocuklara özel bursların verilmesi, devamsızlık ve okul terklerinin önlenmesine yönelik çalışmalar yapılması, ailelerin ve gençlerin eğitimin önemi ile ilgili bilgilendirilmesi, okul saatleri dışında da çocukların ve gençlerin akademik ve sosyal olarak desteklenmesi, ailelere ekonomik destek sunulması, mahalle kreşlerinin açılması, okuma yazma bilmeyenler için okuma yazma kurslarının açılması, rol modellerin ön plana çıkarılması, okulunu bitiren gençlere iş imkanlarının sunulması* yönündedir.

“Eğitim için mahallelere kreşler açılabilir. Kardeşine bakmak zorunda kalan ablalar onları bırakıp okula gidemiyor. Kreş olsa onları bırakıp okula gidebilir.”

(Anket görüşmelerinden)

“O insanların mutlu olarak öğrenmesini sağlanmalıdır. Eğitimi anlayışı gözden geçirilmeli. Böylece o insanlar okula sıkılarak değil istekle gelir.”

(Anket görüşmelerinden)

Zorunlu eğitim sürecinde okulu terk eden çocukların, öğretmenlerin **“bildirim mekanizmasını”** kullanması sayesinde tekrardan okula döndüğüne dair birçok anlatı bulunmaktadır. Dolayısıyla öğretmenlere, dezavantajlı çocuklarla ilgili bildirim mekanizmalarını kullanmalarının önemine dair bilgilendirme yapılması özellikle kişisel ayrımcılık yaşayan çocuklar/gençler için oldukça hayattır.

“5. sınıfta okula bir yıl ara verdim. Kardeşim doğduğu için annem de çalıştığı için kardeşime baktım. Sonra müdür polisle eve geldi, ailemle konuştular. Onlar sayesinde okula tekrardan başladım. Şimdi üniversiteyi bitirmek üzereyim.”

(Anket görüşmelerinden)

Eğitimine devam edebilen gençlerin hikayelerine bakıldığında ise, birçoğunda destekleyici aile veya destekleyici bir öğretmen faktörü olması dikkat çekicidir. Gençlerin etrafındaki rol model veya destek çemberlerinin artması, okula devamı da artıracaktır.

“Lise 2'ye kadar okul hayatım kötüydü. İki öğretmen bizim elimizden tuttu. ‘Bari ikiniz okuyun’ dedi. Hep arkamızda durdular. Disiplin cezasını bile sildirdiler. O iki hocamız bizi adam etti. Bize yardım da ettiler, akıl da verdiler.”

(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Erkek, 21 yaşında)

Derin Yoksulluk, çocukların okulu terk sebeplerinden bir tanesidir. Okullarda yemek desteğinin sağlanmasının oldukça önemli bir yöntem olduğu bilinmektedir. Bu açıdan iyi örneklerin artırılması önemlidir. 11. Kalkınma Planı'nın 550.2 No'lu Hedefi de "Dezavantajlı bölgelerden başlayarak okul yemeği uygulamasına geçilecektir."⁷⁹ olarak tanımlanmıştır.

"Eğitim! Maddi imkansızlıklar yüzünden eğitimden kopuyoruz. Erken evlilikler nedeniyle kızlar çok küçük yaşta okulu bırakıyor. Kız çocukları bir de evde kendilerinden küçük yaşta olan kardeşlerine bakmak zorunda olduğu için de eğitimden kopuyor. Ayrıca, Roman gençlerin işsizlik problemi var."
(Anket görüşmelerinden)

"En önemli sorun ayrımcılık. Abdal gençlere okunmaz diye bakılıyor. Bu sözlerden etkileniyor bizim gençler. Ben de etkilenmişim."
(Anket görüşmelerinden)

"Fanuslarından, yani mahallelerinden dışarı çıkamamak, çıkacak cesareti bulamamak. Yani rol model eksikliği. Ayrıca erken yaşta evlilikler."
(Anket görüşmelerinden)

Roman çocukların okulda öğretmenlerinden, arkadaşlarından veya roman olmayan ailelerden ayrımcılık görmektedir. ECRI'de de belirtildiği üzere, "Roman çocuklarının okulda maruz kaldıkları klişeleşmiş ifadeler, ön yargılı yaklaşımlar ve ayrımcılığın önlenmesi ve bunlarla mücadele amacıyla Roman olmayan çocukların ve ebeveynlerinin bilinçlendirilmeleri ve öğretim elemanlarının özellikle de kültürlerarası eğitim konusunda eğitilmeleri için tedbirleri alınması"⁸⁰ yüksek sesle politika yapımcılara ve uygulayıcılara hatırlatılmalıdır. Ayrımcılık, birlikte yaşam, insan hakları konularından yapılacak çalışmalar hem öğrencilere hem öğretmenlere hem de velilere yönelik kurgulanmalı ve yaygınlaştırılmalıdır.

Çalışma Ortamlarında Ayrımcılığa Dair Sonuçlar ve Tavsiyeler

Gençler, Roman gençler için meslek edindirme kursları açılmasını ve istihdam alanları sağlanmasını talep etmektedir. İşsizliğin azaltılması, özel sektörde Romanlara özel kontenjan ayrılması, atık toplamanın yasaklandığı illerde yasağın kaldırılması⁸¹, belediyelerde Romanlara iş imkanlarının sağlanması başlıca taleplerdir.

"Daha çok iş imkanları sağlansın. Örneğin, büyük şirketlerde iş verilsin. Böylelikle hem önleri açılır hem de kendilerini geliştirirler."
(Anket görüşmelerinden)

Genç İşsizliğin Önlenmesi ile ilgili oluşturulacak olan Stratejik Planlar da dahil olmak üzere politika metinlerinde Genç Romanlar ve benzeri görünmez grupların da özellikle tanımlanması ve politikaların kapsayıcı bir şekilde oluşturulması önemlidir.

İş yerlerinde ayrımcılığın önlenmesi için, takip sistemi kurulmalı ve ayrımcılığın bildirilebileceği mekanizmalar oluşturulmalıdır. Yukarıda da belirtildiği üzere Kamu Denetçiliği Kurumu ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'na yapılabilen bireysel başvurularla ilgili, çalışan gençlerin de bilgilendirilmelerine yönelik faaliyetlerin sayısının ilgili kurumlarca artırılması oldukça önemlidir.

⁷⁹ 11. Kalkınma Planı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf (Erişim Tarihi: 01.09.2022)

⁸⁰ Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI), 13 No'lu Genel Politika Tavsiye Kararı, <https://hudoc.ecri.coe.int/eng?i=REC-13-2011-037-TUR> (Erişim Tarihi: 01.09.2022)

⁸¹ Bu konuda daha detaylı öneriler, Sıfır Ayrımcılık Derneği ve Roman Diyalog Ağı (RODA) tarafından 2021 yılında yayınlanan Basın Bülteni'nde yer almaktadır: <https://rodanetwork.org//page/atik-toplayicilarin-yasadigi-sorunlar-uzerine-basina-ve-kamuoyuna/140> (Erişim Tarihi:14.10.2022)

Roman nüfusu oldukça yüksektir ve özel politikaların oluşturulması gerekmektedir. Örneğin, 2021 yılında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından bir kanun teklifi verilmiştir. Teklif kapsamında 4857 sayılı İş Kanunu'nda hem özel sektör hem kamu sektöründe Romanların çalıştırılmasına dair zorunluluğun getirilmesi teklif edilmiştir.⁸² Kanun teklifi halen komisyonda, görüşülmeyi beklemektedir.⁸³ İlgili kanun teklifi ve benzeri politika yapma girişimlerinin sayısının artması hem Roman gençler hem de Roman gençler gibi görünmez gençlik grupları açısından "özel önlem politikaları" hayatidir.

Kesişimsel Konular

Çocuk Yaşta Erken Evlilikler ile ilgili olarak ÇHS kapsamında 2009'da yayınlanan 11 Genel Yorum, "*çocuğun onuruna, sağlığına ve gelişimine ters düşmesi durumunda bu tutum ve davranışların hiçbir durumda haklı gösterilemeyeceğinin altını çizerek*" ve bu durumun ortadan kaldırılması için Devletleri, yerel halk ile birlikte çaba göstermeye davet eder.⁸⁴ Türkiye'de Romanlar için bu çaba ekonomik güçlenme, eğitime erişim ve toplumsal cinsiyet farkındalığı ile ilişkilidir. Dolayısıyla Romanlara yönelik istihdamın artması, gençlerin eğitimlerine devam edebilmeleri ve toplum içerisindeki toplumsal cinsiyet odaklı güçlendirme ile çocuk yaşta erken evliliklerin de azalması mümkün olabilir.

"Ailelerinin geleneksel yapıyı devam ettirmesi ve çocukların gelişmesine izin verilmemesi büyük sorun. İzin verilmiyor kız çocuğu okusun. Ben düşünüyorum 'O kız okusaydı ne olurdu?' Belki de ailesinin de hayatını değiştirecekti o okusaydı."
(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Kadın, 25 yaşında)

Çocuk işçiliğinin yaygın olması ailenin ekonomik durumunun yanı sıra, Romanların yıllardır maruz kaldıkları sistematik ayrımcılıktan dolayı ekonomik katılımın düşük olması ile de doğrudan ilişkilidir. Sulukule Gönüllüleri Derneği tarafından yapılan araştırmanın adı dahi Roman çocuklar/gençler ağzından "*Okuyacağız da ne olacak?*"⁸⁵ İstihdam yer alan gençlerin eğitim durumlarına bakıldığında **eğitim düzeyi arttıkça, istihdam oranının da net bir şekilde arttığı görülmektedir.**

Toplumsal ve sosyal hayata katılamama yine Roman gençlerin en çok sorun yaşadıkları konulardan biridir. Hem kendi yaşadıkları alanlarda **daha çok genç dostu mekanlar** talep etmekte hem de kendi yaşam alanları dışına rahatlıkla çıkabilmeyi istemektedirler. Bu noktada Romanların yaşadığı bölgelerde genç dostu faaliyetlerin artması ile birlikte Roman gençlere yönelik önyargı ve ayrımcılıkla mücadele edecek araçların sayısının artması önemlidir. Bu konuda ayrımcılık yasağına yönelik hukuki düzenlemelerin yanı sıra, bir katılım aracı olan gönüllülük faaliyetlerine ve de sivil toplum örgütlerine önemli roller düşmektedir.

Mahallelerindeki **sosyalleşme alanlarının azlığına** dikkat çeken bazı gençler ise, mahallelerine park, futbol sahası gibi alanlar yapılmasını ve sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif etkinlikler düzenlenmesini talep etmektedir.

Toplumsal Cinsiyet perspektifi, Roman gençlere yönelik olarak geliştirilecek olan bütün politikalar, faaliyetler ve oluşturulacak olan mekanizmalarda temel ilkelerden biri olmalıdır. Genç Roman Kadınlarla birlikte izleme çalışmasında doğrudan karşılaşılma olmuş olsa da Genç Roman LGBTI+'ların katılımı için de toplumsal cinsiyet perspektifi oldukça hayatidir.

Adalet sistemi içerisine girme riski olan çocuklar ve gençlerin, suçla ilişkilenmemeleri için alternatif yönlendirmeler ve desteklere ihtiyaç vardır. 11. Kalkınma Planı'nın 557.3. No'lu Hedefi de "Sosyoekonomik dezavantajlı ve suça sürüklenme riski olan çocuk ve gençler ile ailelerine yönelik rehberlik ve danışmanlık hizmetleri güçlendirilecektir"⁸⁶ olarak tanımlanmıştır.

⁸² 4857 Sayılı İş Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi, <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-3736.pdf> (Erişim Tarihi:05 Ağustos 2022)

⁸³ Adı Geçen Kanun Teklifi Bilgileri, <https://www.tbmm.gov.tr/Yasama/KanunTeklifi/297143> (Erişim Tarihi:05 Ağustos 2022)

⁸⁴ ÇHS - 11. Genel Yorum, <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/cocuk-haklari-genel-yorumlari-cevirileri.pdf> (Erişim Tarihi:11.09.2022)

⁸⁵ Sulukule Gönüllüleri Derneği, Okuyacağız da Ne Olacak?, http://www.sulukulegonulluleri.org/images/Roman_Cocuklar-okuyacagiz-da-ne-olacak.pdf (Erişim Tarihi:01.10.2022)

⁸⁶ 11. Kalkınma Planı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf (Erişim Tarihi: 01.09.2022)

Gençlere ve Gençlik Politikalarına Dair Diğer Sonuçlar ve Tavsiyeler

Roman gençlerin en önemli talebi, **karar verme mekanizmalarına katılımlarının artırılmasıdır**. Avrupa Konseyi'nin birçok mekanizması tarafından hazırlanan tavsiye metinlerde Roman gençlere yapılan atıflarda da katılım en çok altı çizilen konulardan biri katılımıdır. Gençlik Hakları perspektifinde de katılım temel ilkelerden biridir.

“Karar alma mekanizmalarında gençlere yer verilsin. Anket yapılsın, gençlere sorulsun.”
(Derinlemesine Görüşme Notlarından, Erkek, 21 yaşında)

Roman Vatandaşlara Yönelik Stratejik Eylem Planı hazırlanması sürecinde, gençlerin katılımının anlamlı bir şekilde sağlanması ve gençlere yönelik spesifik stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir. Birinci Eylem Planında çocuklara ve gençlere yönelik stratejik amaç ve hedeflerin değerlendirilmesi ve göstergelerle izlenmesi, ikinci eylem planına konulacak amaç ve stratejilerin daha anlamlı bir şekilde hayata geçmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Ulusal Politika Metinleri ve Yayınlar

- 17 Mayıs Derneği, Ayrımcılıktan Yoksulluğa: Türkiye’de LGBTI+’lar, <https://www.17mayis.org/images/publish/pdf/ayrimciliktan-yoksulluga-turkiye-de-lgbti-lar-27-09-2022.pdf> (Erişim Tarihi: 08.10.2022)
- Ayrımcılık nedir?, Af Örgütü Kaynaklarından alıntılan Hamit Levent Evci & Neslihan Öztürk, Elele Kavramlar Sözlüğü, https://elele.eu/wp-content/uploads/2022/02/2_ayrimcilik.pdf (Erişim Tarihi: 24.08.2022)
- Aysun Koca, Cem Avcı, Roman Çocuklar: “OKUYACAĞIZ DA NE OLACAK? ”, Çocuğa Karşı Şiddeti Önlemek İçin Ortaklık Ağı
- Cumhuriyet Halk Partisi, 4857 Sayılı İş Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi, 07.07.2021
- Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (Eğitim-Sen), Eğitimin Durumu 2018-2019 Raporu <https://egitimsen.org.tr/2018-2019-egitim-ogretim-yilinda-egitimin-durumu-raporu/> (Erişim Tarihi:08.10.2022)
- Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (Eğitim-Sen), Eğitimin Durumu 2021-2022 Raporu, <https://egitimsen.org.tr/2021-2022-egitim-ogretim-yili-sonunda-egitimin-durumu/> (Erişim Tarihi:08.10.2022)
- Ekin Çuhadar, Pandemi Döneminde Roman Çocukların Eğitime Erişimi, İstanbul, Sıfır Ayrımcılık Derneği, 2021
- Gençlik ve Spor Hizmetleri Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3289&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 25.09.2022)
- Günal Kurşun & Orhan Kemal Cengiz, 70 Soruda Roman Halkları, Ankara, İnsan Hakları Gündemi Derneği, 2013
- Milli Eğitim Temel Kanununu, Kanun No:1739, Kabul tarihi: 14 Haziran 1973, (Erişim Tarihi:15.09.2022) <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>
- Nurcan Kaya, Türkiye Eğitim Sisteminde Renk, Etnik Köken, Dil, Din ve İnanç Temelli Ayrımcılık, İstanbul: Tarih Vakfı, 2025
- Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Strateji Belgesi (2016-2021) ve Birinci Aşama Eylam Planı (2016-2018), Yayınlanma Tarihi: Nisan 2016
- Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2016-2021) II. Aşama Eylem Planı (2019-2021), Yayınlanma Tarihi: Aralık 2019
- 4857 Sayılı İş Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi, <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-3736.pdf> (Erişim Tarihi: 05.08.2022)
- Seda Alp ve Nejat Taştan, “Türkiye’de İrk veya Etnik Köken Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu”, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2011
- Sıfır Ayrımcılık Derneği ve Roman Diyalog Ağı (RODA), Atık Toplayıcıların Yaşadığı Sorunlar Üzerine Basın Bülteni, <https://rodanetwork.org//page/atik-toplayicilarin-yasadigi-sorunlar-uzerine-basina-ve-kamuoyuna/140> (Erişim Tarihi:14.10.2022)
- Sosyal Demokrasi Vakfı (SODEV), İstanbul Planlama Ajansı ve Sıfır Ayrımcılık Derneği, Türkiye’de Roman Toplulukları Yoksulluk Araştırması Raporu, Kasım 2021, <https://sodev.org.tr/sodev-turkiyede-roman-topluluklari-ve-yoksulluk-arastirmasi/> (Erişim Tarihi: 11.09.2022)
- Sulukule Gönüllüleri Derneği’nin Beslenme Bursu, bir model olarak uygulanabilir: <http://www.sulukulegonulluleri.org/tr-tr/13-manset/4-neler-yapiyoruz> (Erişim Tarihi: 01.09.2022)
- Sulukule Gönüllüleri Derneği, Covid-19 Sürecinde İstanbul’un Farklı Yerleşimlerinde Çocukların Haklarına Erişimi Araştırması: Karagömrük Örneği, <http://www.sulukulegonulluleri.org/images/yayinlarimiz/SGD-EtkinizBilgiNotu.pdf> (Erişim Tarihi: 06.07.2022)
- Sulukule Gönüllüleri Derneği, Okuyacağız da Ne Olacak?, http://www.sulukulegonulluleri.org/images/Roman_Cocuklar-okuyacagiz-da-ne-olacak.pdf (Erişim Tarihi:01.10.2022)
- Tüm Yönleriyle Nefret Söylemi Kılavuzu, HDV Yayınları, İstanbul, Haziran 2022, https://hrantdink.org/attachments/article/3731/Tum_yonleriyle_nefret_soylemi.pdf (Erişim Tarihi: 01.08.2022)

Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'ndan Roman Vatandaşlara Yönelik Yeni Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2022-2030) <https://www.aile.gov.tr/haberler/aile-ve-sosyal-hizmetler-bakanligindan-roman-vatandaslara-yonelik-yeni-strateji-belgesi-ve-eylem-plan/> (Erişim Tarihi: 9.10.2022)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Karar Tarihi: 18.07.2019, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf (Erişim Tarihi: 08.08.2022),

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> (Erişim Tarihi: 07.07.2022)

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6701.pdf> (Erişim Tarihi: 22.08.2022)

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Ayrımcılık Yasağı Kararları 2018 - 2020 Raporu, https://www.tihek.gov.tr/upload/file_editor/2022/02/1645712182.pdf (Erişim Tarihi: 10.09.2022)

Türkiye Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ulusal Genç İstihdam Stratejisi Dokümanı: <https://www.csgb.gov.tr/media/86869/ulusal-genc-istihdam-stratejisi-ve-eylem-plan-2012-2023.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2022)

Ulaş Karan, Görmezlikten gelinen eşitsizlik: Türkiye'de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi, İstanbul: Uluslararası Azınlık Hakları Grubu, Sıfır Ayrımcılık Derneği, 2017

Ulaş Karan, Ayrımcılık Yasağı Türkiye Ülke Raporu, 2022

Ulusal Gençlik İstihdam Stratejisi (2020-2023), <https://www.csgb.gov.tr/media/86869/ulusal-genc-istihdam-stratejisi-ve-eylem-plan-2012-2023.pdf> (Erişim Tarihi:10.09.2022)

Ulusal Gençlik ve Spor Politikası Belgesi, https://gsb.gov.tr/dosyalar/mevzuatlar/ulusal_genclik_ve_spor_politikasi.pdf (Erişim Tarihi: 30.09.2022)

Uluslararası Sözleşmeler, Politika Metinleri ve Yayınlar

AB İlerleme Raporu, https://ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2021_turkiye_raporu_tr.pdf (Erişim Tarihi: 15.09.2022)

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Romanlar ve Göçerler Tematik Bilgi Notu, Haziran 2012,

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Romanlar ve Göçerler Tematik Bilgi Notu, Ocak 2016, [https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019115957Roma%20and%20Travellers%20\(romanlar%20ve%20g%C3%B6çerler\).pdf](https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019115957Roma%20and%20Travellers%20(romanlar%20ve%20g%C3%B6çerler).pdf) (Erişim Tarihi: Erişim Tarihi: 05.07.2022)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin, Kabul Tarihi: 4 Kasım 1950

Avrupa Konseyi Gençlerin Yerel ve Bölgesel Yaşama Katılımına İlişkin Yeniden Düzenlenmiş Avrupa Şartı, AB 2021 ilerleme raporu

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, Kabul Tarihi: 20 Kasım 1989.

Çocuk Hakları Sözleşmesi 11. Genel Yorum, <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/cocuk-haklari-genel-yorumlari-cevirileri.pdf> (Erişim Tarihi:11.09.2022)

Eğitimde Ayrımcılığa Karşı UNESCO Sözleşmesi, Kabul Tarihi: 14 Aralık 1960.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EkonomikSosyalKulturelHaklarSozlesmesi.pdf> (Erişim Tarihi: 14.07.2022)

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (IAOKS), Kabul Tarihi: 13 Ekim 1972, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/116-her-turlu-irk-ayrilmclgnn-ortadan-kaldirmasna-iliskin-uluslararası-sozlesme> (Erişim Tarihi: 04.08.2022)

Irk Ayrımcılığının Ortandan Kaldırılması Komitesi, Genel Tavsiye No. 27: Romanlara Karşı Ayrımcılık 2000, (Gen/Rec/No.27), <http://ihop.org.tr/wp-content/uploads/2008/03/27.doc> (Erişim Tarihi: 20.09.2022; Önbellek)

Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) 3 No'lu Genel Politika Tavsiye Kararı: Romanlara/Çingenelere karşı ırkçılık ve hoşgörüsüzlükle mücadele

Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI), 13 No'lu Genel Politika Tavsiye Kararı, <https://hudoc.ecri.coe.int/eng?i=REC-13-2011-037-TUR> (Erişim Tarihi: 01.09.2022)

İrkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI), Romanlara karşı ırkçılık, hoşgörüsüzlük ve ayrımcılıkla mücadele, 3 ve 13 No.lu Genel Politika Tavsiye Kararları: Ana Başlıklar, <https://rm.coe.int/ec-ri-3-ve-13-no-lu-genel-politika-tavsiye-kararlar-romanlara-kars-rkc-/16808da198> (Erişim Tarihi: 01.09.2022)
İrkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI), 4. Türkiye Raporu, 2011,

İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Derin Yoksulluk ve İnsan Hakları Kılavuz İlkeleri <https://derinyoksullukagi.org/wp-content/uploads/2021/05/Guiding-Principles-on-Extreme-Poverty-and-Human-Rights-TR.pdf> (Erişim Tarihi: 25.09.2022)

Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/KadinlaraKarsiAyrimciliginOnlenmesiSozlesmesi.pdf> (Erişim Tarihi: 08.10.2022)

Magdalena Sepúlveda Carmona, Aşırı Yoksulluk ve İnsan Haklarına İlişkin Taslak Kılavuz İlkeler Hakkında Rapor, A/HRC/15/41, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/153/04/PDF/G1015304.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 08.10.2022)

Roma Youth Participation, Roma Youth Participation and Inclusion in Standards, Policies, and Programmes in Europe, <https://rm.coe.int/study-on-roma-youth-participation-by-margareta-matache/1680a131e1> (Erişim Tarihi: 01.09.2022)

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 111 No'lu Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi, Kabul Tarihi: 4 Haziran 1958

Türkiye'de Romanların Durumu Türkiye'de Çalışma ve İnsana Yakışır İş Koşulları Sorunları, Fundación Secretariado Gitano (FSG), Aralık 2010

#YouthStats: Hunger and Poverty, <https://www.un.org/youthenvoy/hunger-poverty/> (Erişim Tarihi: 06.10.2022)

Web Sayfaları

Erencan Çekiç, Roman eylem planları için süre doldu ama sorunlar bitmedi, <https://m.bianet.org/bianet/toplum/244142-roman-eylem-planlari-icin-sure-doldu-ama-sorunlar-bitmedi> (Erişim Tarihi: 09.09.2022)

Roman Çalışmayı Raporu, T24 Haber Sitesi, 1 Mart 2010, <https://t24.com.tr/haber/roman-calistayi-raporu,71526> (Erişim Tarihi: 09.09.2022)

Yeşim Sert Karaaslan, Roman vatandaşlara yönelik eylem planının hedefleri belirlendi, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/roman-vatandaslara-yonelik-eylem-planinin-hedefleri-belirlendi/2674217#> (Erişim Tarihi: 09.09.2022)

Yüksekova Haber Sitesi, Roman çocuklara ayrımcılık iddiası, 5 Şubat 2011, <https://www.yuksekovahaber.com.tr/haber/roman-cocuklara-ayirimcilik-iddiasi-45419.htm> (Erişim Tarihi: 09.09.2022)

EKLER

EK - 1: Anket Çalışması

Anket sorularına ulaşmak için, aşağıdaki QR Kodu kullanabilir veya şu adresten ulaşabilirsiniz: <https://bit.ly/3SOxKPQ>

EK - 2: Derinlemesine Görüşme Soruları

Anket sorularına ulaşmak için, aşağıdaki QR Kodu kullanabilir veya şu adresten ulaşabilirsiniz: <https://bit.ly/3rnpR8c>

EK - 3: Uluslararası Mekanizmalar ve Roman Gençler⁸⁷

Avrupa Konseyi bünyesinde yer alan **Bakanlar Komitesi (BK)**, **Parlemlenterler Meclisi (PM)**, **Irçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI)**, **Romanlar ve Gezinler Ekibi Dairesi**, **Gençlik için Avrupa Yönlendirme Komitesi (CDEJ)**'nin Roman Gençlerle ilişkili tavsiye kararları ve çalışmaları bulunmaktadır.

Bakanlar Komitesi (BK), Avrupa Konseyi'nin karar alma organı olup bu sebeple Roman gençlerle ilgili çalışmaları ve belgeleri diğer Avrupa Konseyi organlarının çalışmalarından daha önemli bir etkiye ve güce sahiptir:

- Komitenin bugüne kadar "sadece" Roman gençlere yönelik bir tavsiye kararı yoktur ancak marjinalleşen gençlik gruplarıyla ilgili kararlarında Roman gençlere genellikle yer vermektedir veya Romanlara/Gezinlere yönelik kararlarda zaman zaman atıf yapmaktadır.
- Komite 1975'ten bu yana, Romanların ve/veya Gezinlerin tarihinin okul müfredatına ve öğretim materyallerine dahil edilmesine ilişkin CM/Rec(2020)2 sayılı son Tavsiye Kararı da dahil olmak üzere Romanları hedef alan 15 özel tavsiye kararı kabul etmiştir.
- Bakanlar Komitesi 2020 yılında, Roman gençlere atıfta bulunan Avrupa Konseyi Roman ve Gezinler için Kapsayıcı Stratejik Eylem Planını (2020-2025) kabul etmiştir.
- CM/Rec(2008)5, CM/Rec(2016)7 ve CM/Rec(2017)4 sayılı Tavsiye Kararlarında Roman gençlerin politika yapım süreçleri ve toplumsal hayata katılımlarının altını çizmiştir.
- Bakanlar Komitesinin Only the 2015 Enter! Recommendation - CM/rec(2015) sayılı dezavantajlı mahallelerden gelen gençlerin sosyal haklara erişimi konusunda üye devletlere yönelik tavsiye kararında, Roman gençlerden özellikle bahsetmektedir.
- Ocak 2020'de Bakanlar Komitesi, Roman gençlerin özel ihtiyaçlarını tanımayan veya ele almayan (2020)29 sayılı Karar kapsamında Gençlik Sektörü Stratejisi 2030'u kabul etmiştir. Karar, giriş bölümünde Romanların ve Gezinlere Yönelik Kapsayıcılık (2016-2019) konularına ilişkin Tematik Eylem Planından bahsetmektedir.

⁸⁷ Bu bölüm, Avrupa Konseyi Gençlik Dairesi tarafından yürütülen ve Dr. Margareta Matache tarafından yürütülen "Roma Youth Participation and Inclusion in Standards, Policies, and Programmes in Europe" araştırmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

NOTLAR

A series of horizontal dashed lines for writing notes.

BU
ROMANLAR
HEP
BÖYLE

ROMAN
GENÇLERİN
EĞİTİMDE VE
İSTİHDAMDA
YAŞADIKLARI
AYRIMCILIK

İSTANBUL 2022